

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra sociologie a andragogiky

Divadlo jako alternativní cesta zpátky

Diplomová práce

Helena Petrželková

Vedoucí práce: Šimek Dušan, Prof. PhDr.

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

.....

Podpis autora práce

Děkuji panu Dušanu Šimkovi, Prof. PhDr. za trpělivost, podporu, odborné vedení práce a poskytování cenných rad. Poděkování patří i těm, kteří mi byli nápomocni a oporou při psaní celé práce.

OBSAH

ÚVOD.....	6
1. METODOLOGIE PRÁCE.....	9
1.1. Výzkumný problém.....	9
1.2. Výzkumný cíl.....	9
1.3. Metodologie	10
1.4. Předmět výzkumu, popis sledovaných jedinců	10
1.5. Sběr dat	11
1.6. Účastníci výzkumu a etické otázky	12
2. VYMEZENÍ POJMŮ.....	13
2.1. Bezdomovectví, bezdomovci	13
2.2. Domov.....	14
2.3. Sociální vyloučení, chudoba	15
2.4. Terapie	18
3. ETHOS – Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení v prostředí ČR	19
3.1. Zjevní bezdomovci.....	20
3.2. Skrytí bezdomovci	20
3.3. Potenciální bezdomovci	21
3.4. Kategorie typologie ETHOS	21
4. JEDINEC A SPOLEČNOST	24
4.1. Společnost jako pojem	24
4.2. Postavení jedince ve společnosti	24
4.3. Jedinec v rizikové společnosti.....	26
4.4. Nerovnost	28
4.5. Nezaměstnanost	29
4.5.1. Bezdomovec a práce	31
5. PŘÍČINY VYVOLÁVAJÍCÍ BEZDOMOVECTVÍ	33
6. SVĚT BEZDOMOVců	36
6.1. Specifika kultury bezdomovců.....	37
7. SOCIALIZACE, RESOCIALIZACE A INTEGRACE BEZDOMOVců	40
7.1. Socializace	40
7.2. Resocializace.....	41

7.3.	Integrace.....	42
8.	DIVADLO A BEZDOMOVCI.....	45
8.1.	Divadlo a jeho přínos pro člověka	45
8.2.	Divadlo jako alternativní prostředek v resocializaci jedince.....	47
8.3.	Soubory Ježek a Čížek Divadlo bezdomovců	49
8.4.	DivaDno	50
8.5.	Divadlo utlačovaných má několik metod a technik:	51
8.6.	Kabinet divadla utlačovaných	52
8.7.	Brněnské divadlo Atelier.....	52
8.8.	Divadelní spolek Úlet – Olomouc.....	53
9.	CÍLOVÁ SKUPINA HERCŮ V RÁMCI ZKOUMANÉHO DIVADELNÍHO SPOLKU	55
9.1.	Vývoj divadelního spolku	55
9.2.	Jakou roli hraje divadlo v resocializaci člověka bez domova?	56
9.3.	Dá se říci, že působení v divadelním spolku vrací lidem bez domova chuť do života? 57	
9.4.	Dopady na cílovou skupinu z pohledu vedoucích divadelního spolku	57
10.	KAZUISTIKY	59
10.1.	Jana, 21 let.....	59
10.1.1.	Diskuze a závěry analýzy	61
10.2.	Alena, 25 let	62
10.2.1.	Diskuze analýzy a závěr	65
10.3.	Ferdinand, 55 let.....	67
10.3.1.	Diskuze analýzy a závěr	69
10.4.	Jiří, 61 let.....	70
10.4.1.	Diskuze analýzy a závěr	72
	DISKUZE A ZÁVĚR.....	74
	ANOTACE.....	77
	ABSTRACT	78
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY.....	79
	PŘÍLOHY DIPLOMOVÉ PRÁCE	84

ÚVOD

Narození dítěte znamená pro mnohé lidi ty nejkrásnější chvíle v jejich životě. Každý se rodí někomu, pro někoho žije a někomu umírá. Jen tehdy má jeho život smysl. Žádný člověk si však nemůže zvolit předem, komu a do jakého prostředí se narodí. Říkáme, že každý je strůjcem svého štěstí. Když se však nad těmito slovy zamyslíme, začneme o pravdivosti jejich obsahového významu pochybovat. Štěstí si tak často navzájem přejeme a po celý život k němu usilovně směřujeme. Jestliže si pod pojmem štěstí představíme lásku, krásu, radost a zdraví potom protipólem je neštěstí zahrnující opuštěnost, smutek, trápení a nemoc. V naší práci nechceme stavět tyto pojmy proti sobě. Naopak. Divadlo se jeví obecně jako zdroj poznání, radosti z uměleckého zážitku. Člověka povznáší a zdánlivě patří do „světa šťastných“. Ulice je v naší práci chápána jako chladný, špinavý a nemocný azyl pro lidi s nešťastným osudem. Divadlo však tady nechce stát proti ulici, nýbrž chce být nápomocnou cestou z ulice zpátky do „světa těch šťastnějších“. Divadlo si v naší práci klade ještě jeden cíl, a to probudit společnost ke změně svých negativních postojů ke člověku nesoucímu svůj nešťastný úděl.

Ve své diplomové práci se zabývám lidmi, kteří se pro svůj nešťastný životní osud ocitli na pokraji společnosti, nebo z ní byli zcela vyloučeni. V dnešní době se často hovoří v této souvislosti o lidech s bezdomoveckou zkušeností. Pojem je velmi obšírný, neboť zahrnuje lidi, kteří tuto zkušenost měli, mají, nebo teprve k ní směřují. Bezdomovectví představuje pro společnost složitý problém, který i proto, že nebyl dlouhou dobu viděn a řešen, narostl do značného rozměru.

Celá práce je členěna na 10 kapitol, které jsou podle potřeby dále rozčleněny. První kapitola je seznámením s problémem, kterým se celá práce zabývá, s položením výzkumných otázek, s vytýčením cílů práce, s metodologií, s předmětem výzkumu, se způsoby sběru dat a s účastníky zkoumání. Tato kapitola seznamuje s kvalitativním výzkumem, který je zaměřen na lidi bez domova, kteří se aktivně zapojují do divadelní činnosti. Přibližuje čtyři bezdomovce vystupující v divadelním spolku jako herci. Dále jsou zde nastíněny hlavní otázky bádání, přičemž výzkum klade velký důraz na otázku, jakým způsobem divadlo člověka bez domova

ovlivňuje a jak mu napomáhá při jeho resocializaci. Zároveň si klade za cíl zkoumat sociální vztahy, které se v rámci divadelní skupiny utvářejí a vliv těchto vztahů na rozvoj osobnosti a motivaci člověka na cestě z jeho sociální izolace. V metodologické části se popisují metody a techniky, které byly pro výzkum zvoleny. Jsou popsáni sledovaní jedinci a následuje část zabývající se sběrem dat. Vysvětluje způsoby získávání dat formou rozhovorů s vybranými respondenty a sociálními pracovníky v divadle, studováním odborné literatury a pozorováním. Dále objasňuje použitou formu narativního rozhovoru, kdy byl jedinec vybídnut k volnému vyprávění svého životního příběhu a sběr dat, které zahrnovalo naslouchání, vyprávění, kladení otázek a zaznamenávání odpovědí, které byly doplněny o osobní názory a postoje jedince s důrazem na jeho vzpomínky z minulosti. Následně se popisuje, jakým způsobem byla data zpracovávána a jejich části klasifikovány tak, aby mohly být výsledky analýzy interpretovány jako celek, díky kterému by bylo možno vyprávět určitý příběh. Následující druhá kapitola objasňuje odbornou terminologii bezdomovectví a bezdomovců do větších podrobností, aby tak co nejzřetelněji uvedla do obšírné problematiky. Objasňuje proto i pojmy, které se velmi úzce s termínem bezdomovectví pojí. Třetí kapitola podává přehled Evropské typologie bezdomovectví a vyloučení z bydlení v ČR. Popisuje projekt, jehož návrhem je typologie bezdomovectví v českém prostředí s komentáři k jednotlivým kategoriím, a který vychází z Evropské typologie ETHOS, jak ji vytvořila FEANTSA. Čtvrtá kapitola zkoumá bezdomovce v systému vzájemných vztahů ve společnosti, jeho postavení, funkce a chování v sociálním prostředí. Dále ukazuje rizika, která dnešní společnost pro jedince představuje. Tato rizika mají globální rozměry a moderní příčiny. Přičemž riziková společnost ve svém vývoji ohrožuje v globálním měřítku sebe samu. Podrobněji se zamýšlí nad trvalými rysy společenských systémů, které se přímo dotýkají jedinců a zvyšují mezi nimi počet těch, kteří jsou vytlačováni ze společnosti. Poukazuje na ekonomickou nerovnost, která vyvolala v naší zemi jeden ze závažných sociálních problémů, a tím je nezaměstnanost. V této oblasti je blíže věnováno vztahu bezdomovce a práce. Předpokladem pro řešení problémů bezdomovectví je znalost příčin, které k němu vedou. Pátá kapitola sleduje a rozděluje tyto příčiny. Šestá kapitola nechává nahlédnout do světa bezdomovců, do jejich kultury, která je ovlivňuje a jejíž normy i

postoje se tak hodně liší od většinové společnosti. Popisuje příslušníky těchto okrajových kultur a jejich život s některými riziky patologických jevů, které se v izolaci od společnosti zvyšují. Sedmá kapitola se zabývá účinnou pomocí vyloučeným jedincům ze společnosti i těm, kterým vyloučení hrozí. Konkrétněji objasňuje pojmy a programy resocializace a integrace. Osmá kapitola nese téma divadlo a rozebírá jeho přínos a význam pro člověka. Snaží se pohlížet na divadlo jako na alternativní prostředek v resocializaci jedince. Této oblasti je věnována větší pozornost, neboť úzce souvisí s předmětem našeho zkoumání. Z prostředí, které se tady popisuje, vycházejí také účastníci našeho výzkumu. Kapitola rovněž podává přehled o některých divadelních souborech, které s bezdomovci v naší zemi již pracují. Tato kapitola na jedné straně opisuje divadlo jako alternativní cestu, jak vrátit lidem s bezdomoveckou zkušeností chuť do života a jak jim pomáhat dostat se z ulice zpátky do společnosti, a na druhé straně je tady přisuzována divadlu moc promlouvat ke společnosti a přimět ji ke změnám svých postojů k bezdomovcům. Devátá kapitola už dává nahlédnout do cílové skupiny herců v rámci nejmenovaného zkoumaného divadelního spolku. Líčí vývoj tohoto divadla a hledá odpovědi na otázku přínosu jeho působení na své herce – lidi s bezdomoveckou zkušeností. Následující desátá kapitola potom vykresluje životní příběhy zvolených respondentů a vyvozuje diskuse analýzy a závěry, v nichž jsou některé vybrané jevy objasňovány souvisejícími poznatky z odborné literatury či odkazy do tematicky zaměřených kapitol. Shrnutí celé práce je obsaženo v závěru.

1. METODOLOGIE PRÁCE

1.1. Výzkumný problém

Výzkumným tématem v této práci je člověk bez domova, který se aktivně zapojuje do volnočasové divadelní aktivity. Hlavní otázkou bádání je to, proč, z jakého důvodu se tento jedinec aktivně zapojuje do divadelních setkání a vystupuje jako herec v představeních, co mu spoluúčast na vytváření divadelních her přináší a v čem je pro něho divadlo důležité. Výzkum klade velký důraz na otázku, jakým způsobem divadlo člověka bez domova ovlivňuje a jak mu napomáhá při jeho návratu z ulice zpátky do života. Zároveň si klade za cíl zkoumat sociální vztahy, které se v rámci divadelní skupiny utvářejí a vliv těchto vztahů na osobnost a motivaci člověka na cestě z jeho sociální izolace. Z výše popsaného vyplývá, že kazuistiky jsou zaměřeny na lidi bez domova, kteří prostřednictvím divadla mohou znovu nacházet smysl svého života, což je nezbytné na jejich strastiplné cestě k úspěšné resocializaci. Divadlo je tady chápáno jako jeden z alternativních motivačních postupů.

1.2. Výzkumný cíl

Cílem výzkumu bylo dokázat, zpracovat a interpretovat vlivy alternativního postupu při resocializaci člověka. Obsahy a výsledky jednotlivých kazuistik si nekladou za cíl zobecňovat, ale záměrem je, aby zkoumaná problematika a s ní spojené jevy a situace vedly společnost k zamyšlení nad lidmi vyloučenými ze společnosti či na jejím okraji a vyvolaly zájem pomoci při jejich úspěšné resocializaci. Pomoci těmto lidem v oblasti navázání sociálních vztahů, neboť ty jsou prvními kroky při jejich hledání cesty zpátky.

1.3. Metodologie

Nástrojem pro tento výzkum byl zvolen kvalitativní přístup v designu kazuistiky. Zkoumané kazuistiky byly pečlivě naplánovány a promyšleny ve stěžejních detailech. Jako první krok bylo určení výzkumného tématu a definování otázek. Následně byly vymezeny techniky sběru dat a paralelně definována etická kritéria, přičemž etické otázky a pravidla nebyly jen formální záležitostí. Všechna setkání a rozhovory vedené s hlavními aktéry byly předem naplánovány. Některá vyprávění aktérů byly zvukově zaznamenány. Zároveň byli aktéři ujištěni o dodržování pravidel anonymity. Veškerá získaná data byla během přípravy pro analýzu pečlivě uchována. Záměrem analýzy bylo dát případu smysl a ozřejmit souvislosti. Dále vysvětlit a dokázat zjištění o okolnostech týkajících se případu. Závěrem byla zpracována výzkumná zpráva vycházející z kazuistických šetření. (Švaříček, Šedová, 2007)

Výzkum byl veden v přirozeném prostředí, a to v parku, během divadelní zkoušky a restauraci. Bylo sledováno chování zkoumaného jedince v jeho běžném prostředí a vlivy, které na jeho chování v tomto prostředí působí.

1.4. Předmět výzkumu, popis sledovaných jedinců

Pro kvalitativní výzkum byli vybráni čtyři bezdomovci docházející do divadelního spolku a vystupující v něm jako herci. Záměrně byly voleny zcela odlišné osobnosti. Byl zkoumán vliv divadelního působení na život jednotlivců v oblasti utváření sociálních dovedností a celkové resocializace. Zároveň je ve výzkumu věnována pozornost emocionálnímu prožívání a navazování nových sociálních vztahů v životě lidí bez domova.

1.5. Sběr dat

Na základě popsaného výzkumného problému byla zjišťována data formou rozhovorů, studováním odborné literatury a pozorováním. Data byla získávána několika způsoby, v některých případech byla použita data získaná bezděčně během dlouhodobého vztahu mezi sociálními pracovníky věnující se divadelní činnosti s bezdomovci a herci - bezdomovci divadelního spolku. Dále byla použita forma narativního rozhovoru, kdy byl jedinec vybídnut k volnému vyprávění svého příběhu, jednalo se tedy o styl nestrukturovaného rozhovoru. Sběr dat tvořilo naslouchání vyprávění, kladení otázek a zaznamenávání odpovědí. Získaná data byla také rozšířena o osobní názory a postoje jedince s důrazem na jeho vzpomínky a životní zkušenosti z minulosti. Uplatnili jsme také formu polostrukturovaného rozhovoru, během něhož respondenti odpovídali na předem promyšlené otázky. Tento rozhovor jsme postavili na základě daného výzkumného problému a na informacích získaných pečlivým studiem odborné literatury. Setkání s respondenty byla předem důsledně připravena a probíhala v uvolněné příjemné atmosféře, která měla za cíl vyvolat neformálnost a spontánnost. Uplatňovali jsme také metodu kombinování rozhovoru s pozorováním chování účastníků v různých situacích. V úvodu každého nového rozhovoru jsme znovu všechny respondenty ujistili o anonymitě a důvěrnosti dat. Během rozhovorů jsme dodržovali kontakt z očí do očí, abychom získali co nejhlubší vhled do světa zkoumaných jedinců. Mnohdy byl pořizován zvukový záznam z rozhovorů, který byl později zpracováván a přepisován. Respondenti byli opětovně ujištěni o anonymitě a použití pseudonymu při přepisu rozhovorů. Zpracována data kazuistik byla analyzována tak, že jsem se k určitým jevům a situacím v jednotlivých kazuistikách znovu vraceli a doplňovali je formou poznámek. Potom docházelo ke zpracovávání a přepisu dat. Některé odborné termíny či jevy jsou vysvětleny v poznámkách pod čarou a doplněny odkazy do tematicky zaměřených částí. A z důvodu autentičnosti a názornějšího vhledu do konkrétního problému je v kazuistikách uvedena přesná citace účastníka výzkumu. (Švaříček, Šedová, 2007)

V analýze byla využita metoda kódování (trsování). Při systematickém procházení dat jsme si kladli za cíl klasifikovat jejich jednotlivé části, abychom mohli výsledky této analýzy interpretovat jako celek, díky kterému by bylo možné vyprávět určitý příběh. Analýzou dat, jsme se seznamovali se zkoumaným případem a získávali hlubší porozumění tématu, díky kterému jsme hledali odpovědi k výzkumným otázkám. Pro zodpovězení otázek docházelo k znovu zkoumání dat, pokládání nových otázek a získávání nových dat. (Hendl, 2008)

Ke konkrétním situacím kazuistik se váže doplnění v podobě poznámek pod čarou, které odkazují k tematicky zaměřeným kapitolám, nebo doplňují poznatky z odborné literatury. To by mělo sloužit k hlubšímu pochopení a objasnění jevů zachycených v jednotlivých kazuistikách. Diskuze jednotlivých kazuistik a závěr jsou sestaveny na základě výsledků analýzy.

1.6. Účastníci výzkumu a etické otázky

Účastníky výzkumu byli lidé bez domova, vystupující jako herci v divadelním spolku; sociální pracovníci v divadelním spolku a výzkumník. Všichni účastníci byli zkoumáni v jejich přirozeném prostředí, rozhovor byl veden především otevřenými otázkami, a vybízel tak ke spontánnímu vyprávění mnohdy velmi smutných až dramatických příběhů. Pro citlivý obsah příběhů byli účastníci opakovaně ujišťováni o anonymitě sdělených údajů.

2. VYMEZENÍ POJMŮ

2.1. Bezdomovectví, bezdomovci

Pojem bezdomovectví se začal ve větší míře používat v českém jazyce po roce 1981 v souvislosti se změnou politického režimu v naší zemi. Předtím tento pojem nebyl používán, přestože bezdomovectví existovalo. Jednalo se většinou o osoby, které si nezaložily vlastní rodinu, nechťely bydlet s rodiči, nebo prošly ústavní výchovou a o lidi rozvedené. Patřili tam také např. montéři, kteří dlouhodobě pracovali v odlehlých místech od svého domova, a manželství se jim mezitím rozpadlo. (Průdková, Novotný, 2008) Bezdomovectví se vyskytuje v každé zemi na světě. Může vypadat různě, ale je všude, bezdomovství patří k lidským společnostem. (Barták, 2004) Legislativa vyspělých zemí rozlišuje bezdomovectví jednotlivce a bezdomovectví rodiny, přičemž rodiny, které přijdou o domov a ocitnou se na ulici, dosáhnou většinou lépe na sociální pomoc státu než jednotlivci ve stejné situaci. V České republice legislativa prakticky neobsahuje bezdomovectví rodiny, neboť existují zde jen azylové domy pro matky s dětmi, nikoliv pro otce. Jestliže se rodina dostane do existenčních problémů, většinou se tedy rozdělí. (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012)

Počet bezdomovců v Evropské unii se zvyšuje. Zřetelněji se vyskytují ve velkých městech, ale také v malých či na venkově. Jsou mezi nimi muži, ženy i děti. FEANTSA¹ popisuje bezdomovství jako kontinuum podmínek a potřeb. Jsou tu lidé

¹ FEANTSA je Evropská federace národních organizací pracujících s bezdomovci, která byla založena v roce 1989 jako Evropská nevládní organizace k ochraně a k eliminaci chudoby a sociálního vyloučení lidí trpících nebo žijících bez domova. (www.feantsa.org) FEANTSA (Fédération Européenne d'Associations Nationales Travaillant avec les Sans-Abri) sídlí v Bruselu, Belgie. Je podporována Evropskou komisí a Evropským parlamentem. Podněcuje evropské instituce a národní vlády k pomoci bezdomovcům a k eliminaci fenoménu bezdomovství. Koordinuje národní organizace pracující s bezdomovci a pomáhá jim, podporuje výměnu zkušeností a burcuje veřejné mínění. (Hradecký, 1997)

bez střechy nad hlavou, kteří spí na ulicích, veřejných místech, anebo ve squatech², ale také lidé, kteří mají ubytování nejisté např. kvůli neplacení nájemného, lidé žijící v různých životních situacích s nouzovým ubytováním na kratší nebo delší dobu, anebo se samostatným bydlením, ale nedostává se jim základního zdravotního či životního standardu. (V. a I. Hradečtí, 1996)

Pojem bezdomovec se v historii významově postupně změnil. V právní terminologii se jednalo o označení osob bez státního občanství nebo domovského práva³. (Matoušek, Koláčková, Kodymová, 2005) Termín bezdomovec v českém jazyce můžeme rozdělit na slova doma a bez, v anglickém jazyce homeless - domov nebo vlast a bez, v německém jazyce obdachlose - přístřeší a ztráta, ve francouzském jazyce sans-patrie - bez a vlast. V právním řádu České republiky je pojmem bezdomovec označena osoba bez státní příslušnosti. Odborná literatura spíše popisuje bezdomovce jako osoby bez přístřeší, sociálně slabé, nebo nepřízpůsobivé občany. Avšak význam slova domov je mnohem obsírnější než význam slova přístřeší. Domov je spojován s rodinou a místem, kam se můžeme vracet a uchýlit, kde máme sociální zázemí. Skládá se tedy ze sociálního okolí na jedné straně a na druhé straně z fyzického soukromí. Obě tyto složky domova bezdomovci zpravidla postrádají. (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012)

2.2. Domov

Z termínu bezdomovec jednoznačně vyplývá, že se jedná o osobu nemající domov. Jestliže chceme, co nejlépe vysvětlit pojem bezdomovec, měli bychom se zamyslet také nad pojmem domov. Domov znamená daleko víc než jen útočiště nebo střechu nad hlavou. Evokuje snad v každém člověku vzpomínku na drahé chvíle strávené v přítomnosti milujících rodičů či prarodičů, na pocit ochrany a bezpečí, lásky a něhy. Domov znamená pro mnohé lidi pramen štěstí, oporu, místo

² Squat je neoprávněně tedy nelegálně obývaná opuštěná budova. (Kraus a kolektiv, 2007)

³ Domovské právo mohl získat člověk narozením, sňatkem nebo dobrovolným pobytem v obci. Obec se musela postarat o chudobné občany. (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012)

spokojeného života, místo mezi drahými lidmi i místo ve společenství v širším slova smyslu. (V. a I. Hradečtí, 1996) Nemít domov rovná se tedy nemít místo, kde je člověk obklopen láskou a péčí, kde přijímá určité hodnoty, osvojuje si životní styl a učí se žít v lidské společnosti. (Průdková, Novotný, 2008) Ztráta domova každého člověka hluboce zasáhne, zůstane sám se svým životním příběhem, plný zklamání, strachu, zlosti a zoufalství. Zůstat bez domova je tedy mnohem hlubší a bolestivější než být bez střechy nad hlavou. (V. a I. Hradečtí, 1996)

Z výše uvedeného vyplývá, že s domovem je úzce spjata, nebo spíše k domovu neodmyslitelně patří rodina⁴. Přestože ve svém historickém vývoji prošla řadou problémů, zůstává i nadále nepostradatelnou a těžko nahraditelnou institucí nejen pro dítě, ale i pro dospělého. Funguje jako nejvýznamnější socializační činitel. (Kraus, 2008) Známy citát „*Bez rodiny se člověk chvěje zimou v nekonečném vesmíru*“⁵ vystihuje obrazně, co člověk bez rodiny cítí: samotu, prázdnotu, chlad a neustavičné tápání v nejistotě. Až když lidé něco ztrácejí, teprve potom si uvědomují hloubku hodnot toho, o co přicházejí.

Domov kromě klidu a bezpečí zajišťuje také zdroj stimulace. Jestliže člověk nemá domov, nemá podněty a kromě strachu ho obklopuje ubíjející nuda. Kdo se v určitém místě cítí doma, může se identifikovat s něčím, co ho spojuje s lidmi, kteří tu byli před ním. Bezdomovec takovou oporu nemá, jeho údělem je žít nikde a hledat ostrov, který by ho uchránil před mořem anonymity. (Keller, 2013)

2.3. Sociální vyloučení, chudoba

Termín sociální vyloučení odráží nerovnost jednotlivců, nebo celých skupin obyvatelstva při jejich účasti na životě společnosti. Tato nerovnost je výsledkem

⁴ Rodina vyznačuje skupinu osob spjatých příbuzenskými vztahy, kde její dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí. (Giddens, 1999) Rodina jako společenská skupina spjata pokrevními vztahy či manželstvím je svázána odpovědností a vzájemnou pomocí. (Hart, Hartlová, 2010)

⁵ André Maurois – autor citátu

nedostatku příležitosti pro všechny, kteří se mají podílet na životě společnosti a vytváří nemožnost spolupodílení na tomto životě, jejich izolaci a odtržení od společnosti. (Kotýnková, 2000) Během procesu sociálního vyloučení jsou tedy jednotlivci či celé skupiny vytěsňováni na okraj společnosti a ve svém důsledku to znamená, že mají nerovný přístup k základním zdrojům a příležitostem, dostupným ostatním členům společnosti. Je to pět základních zdrojů: bydlení, zaměstnání, sociální ochrana, zdravotní péče a vzdělávání. (www.mpsv.cz) Chudoba je důsledkem nerovného přístupu k rozdělování bohatství společnosti a výsledkem nerovnosti při rozdělování bohatství vytvářeného tržní ekonomikou. Pokud chápeme projev chudoby ve spojitosti s odtržením jednotlivců nebo celých skupin obyvatelstva od materiálních zdrojů potom pojem sociálního vyloučení souvisí se ztrátou sociálního místa ve společnosti. Mezi chudobou a sociálním vyloučením nemusí být souvislost, ale ohrožené skupiny obyvatelstva mají většinou zkušenost s obojím. (Kotýnková, 2000) V sociologické i politické rozmluvě Evropské unie se nejčastěji používá koncept sociální exkluze⁶. Je výsledkem snahy zachytit nové rysy rostoucí chudoby 80. let, její přetrvávání v čase a prostorovou koncentrací doprovázenou marginalizací⁷, patologickým jednáním a vzdorováním normám společnosti, ale zároveň v závislosti na sociálním státu a rozpadem významných sociálních institucí např. rodiny. (Mareš, 1999) Sociální exkluzí se dnes obecně rozumí proces, který zbavuje jedince práv i povinností spojených s jeho členstvím ve společnosti a chudoba nemusí být jedinou příčinou sociálního vyloučení. (Mareš, Sirovátka, 2008) Rozsah a průběh sociálního vyloučení v Evropě bylo v druhé polovině 90. let zmapováno mezinárodní organizací – Radou Evropy⁸. Sociální

⁶ Evropská unie ve svých programových dokumentech, jejichž cílem je ovlivňovat politiky členských států, používá pojmy: sociální exkluze a sociální inkluze. Sociální exkluzi můžeme chápat jako sociální vyloučení, sociální inkluzi jako sociální začleňování. (Mareš, Sirovátka, 2008) Termín sociální exkluze je problematický, neboť bývá používán pro označení příliš různorodých a navzájem velmi nepodobných životních situací. (Keller, 2013)

⁷ Marginální - okrajový, na okraji, marginální osobou se v sociologii obecně označuje jedinec, který současně přísluší dvěma nebo více skupinám, jejichž sociální a kulturní normy se odlišují. (Geist, 1992) Marginalizace je vytlačování jedince nebo skupin se zvyky, hodnotami a charakteristikami, které se odlišují od většinové společnosti, na její okraj. (Hartl, Hartlová, 2010)

⁸ Významná evropská instituce sdružujících řadu evropských států včetně České republiky dala počátkem 90. let podnět k celoevropské rozpravě o chudobě a sociálním vyloučení a také k řešení výzkumného projektu na téma sociální soudržnosti evropských společností

vyloučení se stalo výrazem pro ztrátu místa ve společnosti a bude doprovázet chudobu a přetrvávat i tehdy, podařili se chudobu zmírnit. Vyrůstající rozsah sociálního vyloučení se vyrůstajícím rozsahem chudoby jsou závažné společenské jevy, které ohrožují sociální soudržnost společnosti. (Kotýnková, 2000) Chudoba je neoddelitelnou součástí bezdomovectví. (Pěnkava, 2010) Přestože bezdomovci představují tu nejvíce viditelnou část chudých, v oficiálních statistikách jsou neevidováni, neboť často nežadají ať už z vlastní neznalosti, nebo nekompetence o sociální dávky. (Mareš, 1999) Snaha o komplexnější definici chudoby vyústila ke zjednodušené, ale srozumitelné dělení chudoby na absolutní a relativní⁹. V této souvislosti hrají roli životní minimum a minimální mzda. (Černá, 2010) Definice chudoby vycházející ze životního minima selhávají. Pokud toto minimum vyjadřuje konkrétní finanční částka, vede to k tomu, že se jedinec může nacházet nad oficiální hranicí chudoby, přestože jeho příjem nestačí na uspokojení základních potřeb. Je to proto, že v některé části daného státu jsou daleko vyšší životní náklady, než v jeho jiné části. Představa o tom, co je to chudoba by se měla realisticky přizpůsobit normám a očekávání lidí ve společnosti i úrovni ekonomického růstu. Definice relativní chudoby se zase řídí příjmovými kritérii, která nemusí vyjadřovat skutečné potřeby lidí. (Giddens, 1999) Podle SOCIAL WATCH¹⁰ je nutno vnímat chudobu jako porušování lidských práv. (www.socialwatch.cz) V dnešní době se stále častěji hovoří o takzvané nové chudobě. Masová chudoba známá z dávnější minulosti se týkala převážně ekonomicky zaostalých zemí. Dnešní chudoba je rovněž masová, postihuje však nejvyspělejší země a je zcela nová v tom, že před ní nechrání práce, neboť přestože člověk práci má, odměna za ni je tak malá, že mu neumožňuje vymanit se z bíd. (Keller, 2010)

s ohledem na životní situaci lidí, kteří byli v jednotlivých evropských zemích vytěsněni na okraj společnosti. (Kotýnková, 2000)

⁹Absolutní chudoba je definována nedostatkem v uspokojování životně důležitých minimálních potřeb. Relativní chudoba se potom měří vzhledem k životní úrovni většiny v dané společnosti. (Černá, 2010)

¹⁰ SOCIAL WATCH je mezinárodní síť občanských organizací, která usiluje o vymýcení chudoby a jejích příčin, o zajištění spravedlivého přísunu bohatství a naplňování lidských práv. Prosazuje mír, sociální, ekonomickou, environmentální a genderovou spravedlnost a právo člověka nežít v chudobě. (www.socialwatch.cz) Byla založena v roce 1995 a v současné době zahrnuje asi 700 organizací z přibližně 70 států. (Černá, 2010)

2.4. Terapie

Pojem terapie můžeme z medicínského hlediska charakterizovat jako způsob léčení. Přeneseně může terapie představovat opatření k nápravě něčeho. (Kraus a kol. 2007) Druhů terapií je široká škála. Pro práci s lidmi bez domova je vhodná terapie akční, která podporuje přímé zvládání problému a nácvik potřebných dovedností. Terapie aktivační, která je vhodná i u pacientů postižených demencí, je zaměřená na sociální kontakty a vhodné činnosti. Je nestresující a nevyvolává úzkost, naopak poskytuje potěšení. Terapie aktivitami je jakákoliv terapie zahrnující nejrůznější aktivity, jako je například hudba, pohyb a dramatické skupiny. (Hartl, Hartlová, 2010)

3. ETHOS – Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení v prostředí ČR

Bezdomovectví je složitý společenský problém. Předpokladem pro jeho účinné řešení je vytvoření takové koncepce, která by ho zřetelně a jasně pojmenovala a objasnila v širším sociálním kontextu. Prvním takovým projektem je návrh typologie bezdomovectví v českém prostředí s podrobnými komentáři k jednotlivým kategoriím. Vychází z Evropské typologie ETHOS, jak ji vytvořila FEANTSA, která slouží zároveň pro porovnávání mezi členskými státy. Česká typologie ETHOS7 je pracovním materiálem, který se bude nadále vyvíjet v souladu s vývojem společnosti a bude nutně prověřován v praxi. Na jeho vytvoření se podílel tým odborníků různých profesí, kteří čerpali ze zkušeností a názorů výzkumníků, pracovníků sociálních služeb, zástupců veřejné správy, státu, krajů, obcí a dalších. (Hradecký a kol. 2007)

ETHOS definuje bezdomovectví jako dynamický a diferencovaný proces, do kterého spadají jak osoby přespávající venku, osoby nemající možnost si zajistit jiné bydlení, osoby žijící v ubytovacích zařízeních pro bezdomovce, tak osoby, které mají bydlení, ale nejisté, osoby žijící v podmínkách neodpovídajících minimálním standardům bydlení v daném sociálním i kulturním prostředí. (Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020, 2013)

Bezdomoveckou populaci lze v zásadě rozdělit do tří forem:

1. Zjevní bezdomovci
2. Skrytí bezdomovci
3. Potencionální bezdomovci

3.1. Zjevní bezdomovci

Osoby, které žijí, spí na ulicích, vyhledávající přechodné noclehárny, azylové domy, noclehárny zřizované městy nebo charitativními organizacemi. Tito lidé reprezentují pouhou část obyvatel bez domova. (Heczková, 2001) Za zjevné bezdomovce jsou považováni ti lidé, kteří jsou bez domova a definují svou situaci jako ohrožující, stávají se klienty sociálních služeb. (Matoušek, Kolářková, Kodymová, 2005) Veřejnost je nálepkuje jako bezdomovce a oni sami nemají dostatek sil zakrývat své bezdomovectví. (Hartl, 2000) Všichni zjevní bezdomovci u ostatní populace vyvolávají pocit bezradnosti. Jsou sami, bez zaměstnání, ztrácejí vazby se svými rodinami, bloudí městy i vesnicemi, hledají pomoc v podobě financí, potravin či starého obnošeného oblečení. (I. a V. Hradečtí, 1996)

3.2. Skrytí bezdomovci

Osoby bez přístřeší, které se z neznámého důvodu pro ostatní populaci, neobracejí na veřejné nebo charitativní služby, aby našli nocleh. Velký počet těchto osob může být převážně v regionech, kde je nedostačující nabídka služeb tohoto typu. Skrytí lidé bez domova bydlí, přespávají ve squatech, sklepích, domech určených k demolici, v kontejnerech, ve stanech, v kanálech, v lesích. (Heczková, 2001) V lepším případě přespávají různě u známých. (Hartl, 2000) Významný počet zjevných i skrytých bezdomovců je tvořen z odchovanců dětských domovů. Mladí lidé po dovršení plnoletosti opouští ústavní péči a přicházejí často nepřipraveni na samotný život. Nemají zázemí, pracovní návyky, stávají se snadnou obětí nejrozumnějšího zneužívání a vydírání. (Hradecký, 2007)

3.3. Potenciální bezdomovci

Lidé aktuálně ohrožení ztrátou domova. Lidé žijící v nejistých podmínkách nájemních bytů, většinou zdravotně závadných, v domech určených k demolici, v domech zchátralých, často přelidněných, v sociálních bytech, v holobýtech, v podnájmech. (Matoušek, Kolářková, Kodymová, 2005) Patří zde i lidé čekající na propuštění z vazebních věznic, ústavní péči, ale i lidé tvořící skupinu migrační a exilní. (Heczková, 2001) Tito lidé žádají na úřadech pomoc, ale pomoc jim bývá nabídnuta často až ve chvíli, kdy se propadnou do zjevné fáze bezdomovství. (I. a V. Hradečtí, 1996)

Typologie ETHOS vymezuje pojem domov ve třech oblastech, jehož absence může vést k bezdomovství. V oblasti fyzické, sociální a právní. ETHOS vytvořila členění pro osoby bez domova na základě jejich životních situací, nebo situací jejich bydlení. V rámci národního projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR byl vytvořen soubor národních subkategorií.

Typologie bezdomovectví poukazuje na rozdílnost postupu sociální práce s určitým typem bezdomovce. Typologie podle způsobu bydlení, vypracovaná pracovní skupinou ETHOS. (Koncepty prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020, 2013) Tato typologie prezentuje viditelné znaky bezdomovců, vztahy bezdomovců k veřejnému prostoru. (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012)

3.4. Kategorie typologie ETHOS

Koncepční kategorie se člení na čtyři kategorie

1. BEZ STŘECHY - zde spadají osoby přežívající venku ve veřejných prostorách, na ulici bez možnosti ubytování, obývajících nádraží, veřejné dopravní prostředky, kanály, jeskyně, stany, garáže, sklepy, vraky aut. Také osoby přebývající v noclehárnách, bez obvyklého bydliště, využívající nízkoprahové noclehárny, sezónně užívané prostory zařízené bez lůžek k přenocování.
2. BEZ BYTU – osoby uchylující se v ubytovnách pro bezdomovce, v azylových domech pro bezdomovce, v přechodných ubytovnách a také v domech na půli cesty. Azylové domy s krátkodobým ubytováním jsou poskytovány pro muže, ženy, matky s dětmi, otce s dětmi, úplné rodiny. Patří zde i osoby ve veřejných ubytovnách s krátkodobým ubytováním, nemající vlastní bydlení, osoby ve veřejně komerčních ubytovnách, nemající jinou možnost bydlení, osoby bez přístřeší po vystěhování z bytu. Lidé bez domova v přechodném bydlení se sociální podporou. Dále do této kategorie spadají i osoby v pobytových zařízeních pro ženy. Krátkodobé ubytování v zařízení z důvodu ohrožení domácím násilím. Pro ženy ohrožené domácím násilím pobývajících na skryté adrese, nebo v azylovém domě. Také zahrnuje osoby v ubytovnách pro imigranty v přechodném bydlení, jako žadatele o azyl z důvodů imigrace, nebo osoby v ubytovně pro migrující pracovníky – cizince ve veřejné komerční ubytovně nemající jinou možnost bydlení. Osoby před opuštěním instituce například z vazební věznice, zdravotního zařízení či ze zařízení pro děti bez možnosti bydlení. Osoby užívající dlouhodobější podpory a to v pobytové péči pro starší bezdomovce, podporovaném bydlení pro bývalé bezdomovce.
3. Kategorie NEJISTÉ BYDLENÍ – osoby žijící v nejistém bydlení, jejichž životní situace je přiměla přechodně bydlet u příbuzných nebo přátel, neboť nemají jinou možnost bydlení. Osoby v podnájmu, nemající jinou možnost bydlení. Osoby bydlící v bytě bez právního nároku, nezákonně obsazující budovu. Osoby ohrožené vystěhováním, osoby, které dostaly výpověď z nájemního bytu, nebo ztratily vlastnictví bytu, nebo jsou ohroženy vystěhováním z vlastního bytu. A také osoby ohrožené domácím násilím,

které je zaznamenané policií, kdy policie podnikla kroky k zajištění bezpečí oběti.

4. NEVYHOVUJÍCÍ BYDLENÍ – Osoby žijící v provizorních a neobvyklých stavbách, jako je mobilní obydlí, které není určeno pro obvyklé bydlení, nouzový přístřešek, bouda, chatrč, či provizorní stavba například bez kolaudace. Osoby obývající neobyvatelné byty, označené podle národní legislativy jako nevhodné k bydlení. Osoby, které žijí v přelidněném bytě, přelidněnost je definována nejvyšší národní normou podle rozměru nebo počtu místností. (Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020, 2013)

4. JEDINEC A SPOLEČNOST

4.1. Společnost jako pojem

Pro společnost neexistuje žádná jedna obecně uznávaná definice. Je to jeden z nejširších a nejobecnějších termínů v sociologii. Označují se jím jak malé skupiny, tak i celé lidstvo. (Geist, 1992) Společnost je systém vzájemných vztahů jednotlivců. Bez společnosti není žádná kultura¹¹ a žádná společnost neexistuje bez kultury. (Giddens, 1999) Společnost můžeme chápat jako souhrn jedinců spojených historií, příbuzenskými i ekonomickými vztahy, sdílením společných norem, hodnot a rolí, kulturních institucí, nejčastěji žijících v jedné územní lokalitě. (Hartl, Hartlová, 2010) Uvnitř jednotlivých společností i mezi nimi přetrvává veliká kulturní rozmanitost. Lidé se ve svých hlavních znacích shodují, ale jsou hluboce ovlivněni kulturními hodnotami a zvyky společností, v nichž se pohybují. (Giddens, 1999)

4.2. Postavení jedince ve společnosti

Právě společnost jako ustálená struktura společenských vztahů odlišuje člověka a jeho chování od zvířat. Vytváří člověku přírodní prostředí a společenské vztahy, které člověk vnímá jako ustálený objektivní fakt, tvoří materiální podmínky lidské existence. Chování člověka je podřízeno určitým společenským zásadám a normám. Směr jednání je určován potřebami organismu člověka, ale i konkrétními cíli, jichž chce dosáhnout. Formy, ve kterých se projevuje jeho chování, mají společenský

¹¹ Kultura je komplex materiálních a duchovních výtvorů lidské civilizace zahrnující projev chování – vzorce chování, zvyklosti, rituály, symboly, zkušenosti. (Kraus, 2008) Kultura je rovněž často ztotožňována s civilizací, nebo chápána jako její forma, jako její součást. Naproti tomu řada autorů tyto dva pojmy od sebe ostře oddělují. Pod pojmem kultura rozumějí poznatky samy, o sobě hodnotné, jako je náboženství, morálka, umění a do civilizace zahrnují vědu, techniku, ekonomii, politiku a právo. (Geist, 1992)

původ a nejsou člověku dány, musí se jím ve své společnosti učit. (Bauman, 1966) Ve společnosti jsou poměrně stabilně rozdělené pozice, které vymezují sociální role. Aspekt společenského žebříčku a hodnocení pozice se zobrazuje v pojmu sociální status, který souhrnným způsobem vyjadřuje zásadní postavení člověka ve společnosti. Sociální status může být předem daný, nebo může být člověku přidělen. Jedinec se rodí do určitého sociálního prostředí, které se podílí na jeho perspektivě. Status se během života může měnit, potom mluvíme o sociální mobilitě. Vzděláním či úspěšným podnikáním, také sňatkem si můžeme pozici zvýšit, naopak propuštěním z práce ji snížíme. Člověk s vysokou kvalifikací může vykonávat důležitou profesi, ale jeho příjem je tak nízký, že ho v určitém smyslu diskvalifikuje. Naproti tomu podvodníci, pochybní podnikatelé – zbohatlíci dosahující vysokých příjmů a tedy i životní úrovně mohou zastávat i politickou funkci, přesto budou mít nízkou prestiž. (Buriánek, 1996)

Společnost se stále natolik výrazně mění, že lidé přestávají chápat, kde je jejich místo v ní a kam směřují. Utváření a udržování osobnostní identity patří vůbec k nejčastějším tématům současně sociologie. Život lidí na každém kroku provází nejistota, nejcitelnější je to v oblasti práce a rodinných vztahů, což se silně projevuje v problematice vlastního postavení ve společnosti, narůstá ve vztahu k zajištění ve stáří a v otázce budoucnosti potomků. (Keller, 2013) Život člověka v industrializované společnosti je stále složitější. Rychlé, technické, ekonomické a sociální změny vyvolávají v lidech strach a sociální úzkost. Neustále se musí něčemu přizpůsobovat, nově se orientovat v měnících se společenských procesech i sociální struktuře. Někteří jedinci jsou silnější a dokážou se vyrovnat s mnoha životními problémy, jiní v zátěžových stresových situacích podléhají. (I. a V. Hradečtí, 1996) Ne každý dospělý člověk dokáže žít plnohodnotně po celý svůj život. Aby mohl uplatnit svou osobnost, mu brání některé poruchy procesu socializace a adaptace, nemoc, duševní či tělesné postižení, stáří a jiné příčiny.

4.3. Jedinec v rizikové společnosti

V dnešní společnosti mají veškerá rizika¹² globální rozměr ohrožení a moderní příčiny. Svou povahou ohrožují život na celé zemi. Ulrich Beck (2004) se zaměřuje na rizikovou společnost, nastiňuje několik tezí ohrožení. Především:

1. Rizika vytvářená na nejpokročilejším stupni vývoje výrobních sil – především radioaktivita, která uniká lidskému vnímání, ale také toxické substance ve vzduchu, vodě a potravinách, s nimiž souvisejí důsledky pro rostliny, zvířata a lidi. V zásadě zůstávají neviditelná, vyžadují interpretace, vyjevují se na povrch teprve ve vědění a mohou být zvětšována nebo bagatelizována. Média mnohdy získávají klíčové společenskopolitické postavení.
2. Rizika vyvolávající situace sociálního ohrožení. Vyplývají z nerovné situace tříd a vrstev. Obsahují v sobě bumerangový efekt¹³, tedy ani bohatí a mocní se předními nemohou být jisti. Jedná se o zdravotní ohrožení, ale také ohrožení legitimace, majetku a zisku.
3. „Big bussiness“ rozšiřování a tržní využívání rizik pozvedá kapitalistický vývoj na nový stupeň. Civilizační rizika jsou bezedným sudem potřeb, nenasytným, sebedprodukujícím. (Beck, 2004)

Některá rizika a nebezpečí v moderním světě můžeme shrnout v následujícím přehledu.

- A. Globalizace rizika ve smyslu intenzity (přežití lidstva může ohrozit jaderná válka).

¹² Riziko je moderní termín a zahrnuje pojem kontroly. (Beck, 2004) Riziko označuje situaci, nebo aktivitu s vysokou mírou nebezpečí a velkou pravděpodobností ztráty či neúspěchu. Rizikový potom znamená představující riziko, nebo ohrožující rizikem. (Hartl, Hartlová, 2010)

¹³ Globalizace obsahuje model rozdělování rizik, který v sobě skrývá silný výbušný náboj, rizika dopadnou i na ty, kdo je produkují, nebo kdo z nich těží, tedy ani mocní a bohatí si nemohou být před nimi jisti. (Beck, 2004)

- B. Globalizace rizika ve smyslu rostoucího počtu náhodných událostí (změny v globální dělbě práce, ovlivňující velký počet obyvatel).
- C. Rizika pocházející z umělého prostředí nebo socializované přírody (pronikání lidského vědění do materiálního světa).
- D. Rozvoj institucionalizovaného rizikového prostředí – ovlivňují životní šance miliónu lidí (např. investiční trhy). (Giddens, 2010)

Světová riziková společnost ve svém vývoji ohrožuje sebe samu. Globální oteplování, teroristické útoky, nemoc šílených krav, výbuch elektrárny v Černobylu a jiné podobné události charakterizují různé dimenze a dynamiku světové rizikové společnosti. (Beck, 2004)

Moderní společnost, která se rodí z politických a sociálních převratů a změn je pojímána jako neosobní systém, který svou komplexností ztěžuje orientaci a důrazem na formální racionalitu odsuzuje své členy. Je chápána jako strnulá budova nerespektující lidské rozměry, v jejíchž prostorách vládne tvrdý konkurenční boj nebo naprostá vzájemná lhostejnost. (Keller, 2013) Člověk ztrácí víru v pokrok v užitečnost vědy a schopnost ovládat moderní svět. Končí průmyslová éra a nastává nová postmoderní. K označení tohoto nového společenského řádu se používají pojmy informační společnost, společnost služeb, nebo společnost znalostí, postindustriální společnost. Dnešní společnost je charakterizována používáním informací, nebo znalostí. Život založený na výrobě hmotných statků je nahrazován způsobem života, ve kterém se hlavním základem výrobního systému stává informace. Vědci, počítačovní specialisté, ekonomové, inženýři a profesionálové všech oborů, kteří pracují s informacemi, se stávají vůdčí sociální vrstvou. (Giddens, 1999)

Postmoderna vidí zpochybňování a rušení existujících norem za nejlepší obranu proti omezování svobody. Staví se rozhodně za deregulaci norem a pravidel. Platné normy mají nahradit jednorázově vyjednávaná a kdykoliv vypověditelná pravidla. Postmoderní jednatel nedisponuje žádným pevným sociálním zakotvením, nemusí žít izolovaně, může být družný a vstupovat do přechodných svazků a zase z nich vystupovat ve své nekonečné pouti za vlastní identitou. To tvoří image společnosti, která ráda a svobodně odhazuje. Nejen odpady, a již nemódní

oblečení, ale také hodnoty, životní styly, vztahy, vázanost na určité místo a lidi. Tím se podporuje konzum a tedy obrat. (Keller, 2013)

4.4. Nerovnost

Trvalým rysem všech společenských systémů je ekonomická nerovnost. Nerovnost je vyjádřena především třídními rozdíly, jež do značné míry ovlivňují život jedince, ale neurčují úplně jeho osud. (Giddens, 1999) Společnost jako systém se staví k jedinci s nabídkou různých pozic a rolí. Lidé tedy zauímají nejrůznější pozice ve společnosti a ty se liší podle kvalifikace, podle postavení v řízení, podle příjmu, podle moci, vlivu, autority, společenské prestiže. Odlišují se vyšší a nižší postavení, jde o sociální distanci. (Buriánek, 1996) Ve společnosti existuje značná sociální mobilita. Někteří lidé se však nachází v chudobě, z níž se jim nedaří uniknout. Hluboké majetkové rozdíly přestávají stimulovat hospodářský růst, ale dokonce působí i proti němu. Snaha o překonání chudoby a beznaděje by mohla tedy znamenat i ekonomický přínos. (Giddens, 1999)

Příjmová nerovnost se netýká pouze lidí nacházející se v nejnižším příjmovém žebříčku. Dochází ke stagnaci příjmů střední třídy, a to se jeví jako celoevropský trend. S vzrůstající příjmovou nerovností se zvyšuje i počet těch, kteří jsou vytlačováni do spodní částí příjmové škály. (Kotýnková, 2000)

4.5. Nezaměstnanost

Je jeden ze sociálních problémů. Je to situace, kdy ve společnosti existují lidé, kteří by mohli pracovat, chtěli by pracovat, ale nemohou v důsledku nedostatku pracovních příležitostí. (Hartl, Hartlová, 2010) Vysoká nezaměstnanost zatěžuje státní rozpočet a vede k devastaci potenciálu ztrátou kvalifikace i motivace. (Buriánek, 1996) U střednědobé až dlouhodobé nezaměstnanosti se mohou objevit příznaky depresí a neuróz, kdy přicházejí pocity neužitečnosti, ztráty smyslu života, smutku. Může docházet u jedinců ke zvýšené konzumaci alkoholu a jiných drog, vyšší počet sebevražedných pokusů i dokonaných sebevražd. (Hartl, Hartlová, 2010)

Změny na trhu práce jako jsou neplnohodnotné formy práce, dlouhodobá nezaměstnanost postihují především sociálně slabé skupiny. V nevýhodě jsou také mladí lidé s nízkou kvalifikací. Zároveň se snižují sociální dávky právě pro mladé nezaměstnané. (Keller, 2013) V dnešní společnosti i ve vyspělých zemích žádná kvalifikační a profesní skupina už nezaručuje ochranu před nezaměstnaností. (Beck, 2004) V mnoha případech vede ztráta zaměstnání k bezdomovectví. Zaměstnání pro většinu obyvatel neznamena jen finanční zdroj. Zaměstnání naplňuje potřeby, stimuluje a aktivuje, potřebu sociálního kontaktu a seberealizace, navozuje pocit nezávislosti, jistoty a bezpečí. (Vágnerová, 2004) Nezaměstnaný člověk přichází o možnost prezentovat svůj status. Stává se, že si často vypůjčuje peníze, ale toto jednání je velmi nebezpečné, neboť může vést ke ztrátě přístřeší. (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012)

Existují určité skupiny lidí, pro něž je ztráta zaměstnání pravděpodobnější a pro které je také obtížnější nalézt nové místo. Mezi tyto rizikové skupiny v naší zemi patří:

1. Zdravotně znevýhodnění – tito lidé mají sice šanci uplatnit se v chráněných dílnách, ale jejich počet je velmi omezen. Na trhu práce mají tito lidé stále menší možnost uplatnit se, neboť ve společnosti je upřednostňován výkon a produktivita.

2. Absolventi škol – nemají zkušenosti a praxi v oboru. Někteří vystudovali obor, po kterém na trhu práce není poptávka.
3. Lidé s nízkou kvalifikací, nebo bez kvalifikace. Mnohdy se jedná o mladé obtížně vzdělavatelné lidi.
4. Starší lidé – tito lidé se pomaleji přizpůsobují životu bez zaměstnání a jeho ztrátu prožívají velmi těžce.
5. Romové – většina romského etnika patří mezi slabé sociální vrstvy. Nároky zaměstnavatelů na úroveň kvalifikace stále rostou. A to je také jeden z důvodů proč Romové získávají práci stále obtížněji. (Matoušek, Kolářková, Kodymová, 2005)

Prizpůsobivost jedinců v novém prostředí klesá s nedostatkem vzdělání s postižením či nemoci, také s věkem. Slabší jedinci se ocitají v nouzi. V. a I. Hradečtí (1996) rozdělují nouzi na:

- Hmotnou nouzi - Jestliže příjem člověka nedosahuje životního minima a ten ho nemůže zvýšit vlastním přičiněním, je vážně ohroženo uspokojení základních životních potřeb. Tato hmotná nouze může být krátkodobá, přijde-li včas účinná pomoc.
- Sociální nouze – Ta může mít dlouhodobí charakter. Může se postupně vyvinout z hmotné nouze anebo může vzniknout na základě vnějšího impulsu, např. úmrtím v rodině, úrazem, či násilným trestným činem. Zde je vždy potřebná účinná vnější pomoc.
- Morální nouze – Člověk se dostává do situace, kdy své životní potřeby uspokojuje nedůstojným způsobem (kriminalitou, konzumací zbytků a odpadků). Jestliže se člověku v nouzi nedostane účinné pomoci, může se jeho stav změnit ve společenské vyloučení. (V. a I. Hradečtí, 1996)

Do roku 1989 byla nezaměstnanost v zemích střední a východní Evropy neznámý jev. V České republice pokud se vyskytla, byla až do roku 1996 považována za individuální problém každého jednotlivce. Od roku 1997 začala

postupně narůstat. Na trhu práce dochází k vytlačování rizikových skupin obyvatelstva, mezi které patří zejména mladí lidé po absolvování školy, ženy s malými dětmi, osoby s nízkou kvalitací, zdravotně postižení a příslušníci etnických minorit. (Kotýnková, 2000)

4.5.1. Bezdomovec a práce

Práce je charakterizována jako tělesná nebo duševní činnost zaměřená na výdělek, uspokojení potřeb a tvorbu hodnot. (Hartl, Hartlová, 2010) Psychologický rozměr práce spočívá v přinášení uspokojení ze samotné činnosti a z jejího výsledku. Může být tak velkým zdrojem seberealizace. (Buriánek, 1996) Proto je pro člověka tak těžké, když o práci přijde.

Uchází-li se bezdomovec o zaměstnání, může se zaregistrovat jen u úřadu práce příslušného podle trvalého bydliště. Bezdomovec však reálné trvalé bydliště nemá, často se zdržuje v různých místech. Mnozí mají chorobný strach z úřadů a úředníků a tak si své záležitosti, nedokáží sami vyřídit. Přijímají tak pouze příležitostní práce, často nelegálně bez jakékoliv dohody. Bezdomovec se dostává do závislosti na svém zaměstnavateli a tento vztah se projevuje tím, že bezdomovec pracuje za stravu ubytování a sliby příštího výdělku. Samozřejmě tento způsob obživy není provázen sociálním ani zdravotním pojištěním. (V. a I. Hradečtí, 1996) V současném státě je odměňován pouze ten, který platí zdravotní a sociální pojištění a odvádí daně. Bezdomovec tedy stojí mimo sociální systém. Čím déle člověk zůstane na ulici, tím je potom jeho návrat do systému složitější. (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012)

Vídeňští žebráci a bezdomovci, jak je zkoumal a popisuje ve své knize Girtler (2008) se stavějí k práci odtažitě. Pro tyto lidi bez domova bylo nepracovat otázkou cti. Měli pocit nadřazenosti nad usedlou kulturou pracujících lidí a dělali si z ní legraci. Distancovali se od fyzické práce kdysi a stejně tak dnes, a tím si dodávali důstojnost. Bezdomovci se vyrovnávali se svou nálepkou líného a neplnohodnotného člověka tak, že se na veřejnosti prezentovali tím, že práci odmítají s hrdostí.

Bezdomovci si tak dělají z práce legraci a ironizují ji. Touto ironií bezdomovec získává u svých kolegů určitou úctu. Tak se stigma líného člověka stává otázkou cti. (Girtler, 2008)

Mikeszová a Lux (2013) ve své práci zabývající se reintegrací bezdomovců popisují demotivovaného bezdomovce, který nechce jít pracovat, protože je zadlužen a bude raději na podpoře. Kdyby začal pracovat, peníze by mu vzali. Většina těchto problémových lidí má dluhy a vědí, že jakmile budou mít příjem, budou o něho právě díky těmto dluhům přicházet. To je důvod, proč raději pracují načerno, aby měli příjem celý. To je však začarovaný kruh, neboť z něj nikdy nevystoupí, aby dosáhli nějakého svého bydlení a byli schopni normálně žít. (Mikeszová, Lux, 2013)

5. PŘÍČINY VYVOLÁVAJÍCÍ BEZDOMOVECTVÍ

Předpokladem pro řešení problému bezdomovectví je znalost jeho příčin. Ne vždy lze zodpovědně rozlišit, co bylo příčinou a co je následkem bezdomovectví. Bezdomovci jsou různorodí lidé z různých společenských vrstev, s různým stupněm dosaženého vzdělání, a různého věku, a proto příčin, které je přivedly k bezdomovectví, je celá řada. (Průdková, Novotný, 2008)

Rozhodující faktory vyvolávající bezdomovectví rozdělujeme na objektivní a subjektivní. Subjektivní příčina může poukazovat na negativní vlastnosti jedince, které je v jeho silách změnit. (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012) Faktory subjektivní jsou ovlivněny jednotlivci, rodinami, společenskými skupinami, temperamentem a jiné. Lze je uspořádat do čtyř kategorií.

- A. FAKTORY MATERIÁLNÍ – jedná se především o ztrátu bydlení, nejisté bydlení, ztráta zaměstnání, dlouhodobá nezaměstnanost¹⁴, nedostatečné příjmy, zadluženost
- B. FAKTORY VZTAHOVÉ – zde patří zejména změny struktury rodiny, diskriminace ženy, rozvod
- C. FAKTORY OSOBNÍ – především mentální retardace, duševní či tělesná onemocnění, alkoholismus a další závislosti
- D. FAKTORY INSTITUCIONÁLNÍ – jedná se o propuštění z ústavu, z vězení, odchod z dětského domova (V. a I. Hradečtí, 1996)

Tyto subjektivní faktory se zobrazují v rizikových skupinách lidí, podle Kotýnkové (2000). Jsou to lidé, kteří nejsou schopni převzít odpovědnost za svůj život.

1. Lidé neschopni vytvořit vztahy, často trpící duševními defekty
2. Mladí lidé na útěku, či mimo svoji rodinu

¹⁴ Dlouhodobá nezaměstnanost vede ke ztrátě pracovních návyků, mnohdy i kvalifikace, neboť výrobní technologie a pracovní postupy se stále mění. Dlouhodobá nezaměstnanost vede hlavně ke ztrátě sebedůvěry, člověk si přestane věřit, že ještě něco umí a bojí se pracovat znovu ve svém oboru. (Průdková, Novotný, 2008)

3. Mladí lidé vycházející z dětských domovů
4. Osamělé ženy s dětmi, nebo těhotné ženy vyhnané rodiči
5. Osamělí staří lidé
6. Lidé zdravotně postižení
7. Alkoholici
8. Drogově závislí
9. Patologičtí hráči¹⁵
10. Propuštění z vězení
11. Lidé s HIV, nemocní AIDS¹⁶
12. Cizinci na útěku (Kotýnková, 2000)

Problémy těchto lidí sahají do jejich hluboké minulosti. V dětství byli týráni, či zneužívání, žili v chudobě, v neúplné – rozbité rodině, byli ovlivněni nemocí, nebo smrtí někoho blízkého. Prožívali osamělost, či zoufalství. Tito lidé nedokážou žít odpovědně svůj život a jsou odkázáni na pomoc státu a občanských společností. (V. a I. Hradečtí, 1996)

Objektivní příčiny jsou přisuzovány k systémové chybě a bezdomovec se stává její obětí. (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012) Část bezdomovců tvoří také mladí lidi, kteří po dovršení 18 let opouštějí zařízení ústavní výchovy. Nejsou však připraveni na samostatný život, což souvisí s režimem, ve kterém byli v ústavu vychováváni. Tyto děti touží po svobodě, ale nikdo jim v ústavě názorně neukázal ani nenaučil odpovědnosti, která je se svobodou spojena. Proto se tito mladí lidé často stávají bezdomovci. (Průdková, Novotný, 2008)

Na faktorech objektivních se potom podílí například sociální politika státu, zákonodárství. Ty mohou působit na dodržování lidských práv a respektování zásad rovných příležitostí pro všechny, na vzdělanost, kvalifikaci občanů, ale také na boj s nezaměstnaností, s vyloučením, na zabezpečení ve stáří a v nemoci. V oblasti

¹⁵ Gamblerství – chorobná závislost hazardních her

¹⁶ Slovo AIDS Acquired Immune Deficiency Syndrome je zkratka z angličtiny a znamená syndrom neboli kombinace příznaků získaného selhání obranyschopnosti. Je výsledkem postupné destrukce imunitního systému virem HIV. Virus HIV napadá konkrétní typ bílých krvinek, které koordinují imunitu organismu reagující na infekci. Ve skutečnosti HIV postupně oslabuje schopnost imunitního systému až do té doby, kdy organismus není schopen bojovat proti jakékoliv infekci. (www.aids-pomoc.cz)

legislativy mohou působit na rovnost žen a mužů, na integraci invalidů, na kriminalitu. (V. a I. Hradečtí, 1996)

Na cestě k bezdomovectví můžeme sledovat:

- A. PRIMÁRNÍ PŘÍČINY - což je sociální úpadek osobnosti, kterou by měla řešit preventivní složka sociálního systému. Člověk má tendenci se zabývat pouze těmito primárními příčinami svého bezdomovectví, ale skutečný důvod, proč zůstává na ulici, si neuvědomuje.
- B. SEKUNDÁRNÍ PŘÍČINY – to jsou příčiny, proč jedinec na ulici zůstává, nebo se tam stále vrací. Až si jedinec tento pravý důvod uvědomí, pochopí, že návrat do společnosti může být možný.
- C. TERICIÁLNÍ PŘÍČINY – ty mohou být nebezpečné proto, že jedinec není schopen nalézt znovu místo ve společnosti, do které se chce vrátit. Pokud to místo nenalezne, recidivuje, ocitá se znovu na ulici. (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012)

Mezi nejčastější příčiny ztráty domova patří u českých bezdomovců rozpad rodiny. Problémové rodiny s narušenou funkčností mohou patřit k těm rodinám, jejichž členům hrozí upadnutí do bezdomovectví. Selhání funkce rodiny se potom odrazí v delikventní činnosti dětí, trestné činnosti mladistvých, rozrůstání drogové scény o mladší jedince, v patologickém hráčství. (V. a I. Hradečtí, 1996)

6. SVĚT BEZDOMOVců

Ocitne-li se člověk na ulici, znamená to, že zcela selhaly jeho dosavadní sociální kontakty, přičemž hlavní zdroj sociálních kontaktů představovala rodina, přátelé či spolužáci, nebo kolegové z práce. (Marek a kol., 2012) Je pro něho obtížné se v novém prostředí zorientovat a ještě obtížnější je cítit se v něm aspoň trochu bezpečně. Je to svět, ze kterého nelze jednoduše odejít, musí se v něm určitou dobu zůstat a přežít. (Keller, 2013) Novým sociálním kontaktem se pro nováčka stávají ostatní bezdomovci. Člověk podvědomě vyhledává jedince v podobné situaci. Prostředí má na jedince výrazný vliv a je snazší přijmout normy a postoje chování lidí, s kterými se setkává, než aby se od nich nějak lišil a vyčníval. (Marek a kol., 2012) Girtler (2001) se ve své knize zabývá výzkumem kultur, a to zejména takových, které označujeme okrajové. Příslušníky těchto okrajových skupin spojuje způsob života, oblečení, řeč i symboly, rituály a zájmy. Vytvořil také typologii okrajových kultur. Dospěl k poznatku, že člověk většinou není členem jen jedné okrajové kultury, ale zároveň hned několika. (Girtler, 2001) Jiní autoři například V. a I. Hradečtí používají pro okrajovou kulturu výraz subkultura¹⁷. Subkultura z hlediska socializace je velmi důležitá, neboť poskytuje jakési útočiště hůře socializovaným jedincům, tedy i bezdomovcům. Dodává jim jakousi jistotu a sociální vztahy. Pro společnost však může být zdrojem problémů. (Kraus, 2008) Její pravidla a normy nejsou zpravidla přijímány okolní společností, a to je důvod dalšího vylučování a negativního postoje ze strany společnosti. V oblasti postojů společnosti je rozšířená představa, že bezdomovci jsou lidé, kteří nikdy nepracovali a za svou situaci si mohou sami. Tato představa je samozřejmě falešná, neboť asi osmdesát pět procent dnešních bezdomovců začínala svou životní dráhu jako ekonomicky aktivní lidé. (Scheinostová, 2014)¹⁸ Většinová společnost si vysvětluje způsob života

¹⁷Subkultura je mnohými autory definována jako lokální kultura obsažená v kultuře společné pro členy širší společnosti, nebo je částí širší kultury, ale má své odlišné normy, hodnoty a životní styl. Může být také v opozici proti celé kultuře. Při větších odlišnostech subkultury vzniká napětí a konflikty, které mohou mít dramatická vyústění. (Geist, 1992)

¹⁸Alena Scheinostová – autorka novinového článku, ve kterém vedla rozhovor se sociologem Liborem Prudkým o strastech a nadějích lidí bez domova. Libor Prudký je jedním ze

bezdomovců jako způsob antisociálního chování, na který si zvykli a nemají v úmyslu ho měnit, vědomě a cíleně stojí proti všem zvyklostem společnosti. Tím, že bezdomovci nebydlí, nepracují a negují systém většinové společnosti, jsou na své životní dráze neustále stigmatizováni. (Marek a kol., 2012)

Keller (2013) přirovnává problém sociálního vyloučení k rituálu šikanování v kasárnách. Podobně jako v kasárnách v nejsvobodnější společnosti se jedná o skrytou válku silných proti slabým. V této válce nemají slabí příliš velkou šanci, že se jich opravdu někdo zastane. Ti nejslabší, nejméně kvalifikovaní, nejchudší, nejosamocenější jsou vždy jen sankciovaní za neúspěch. Slabí jsou trestáni a opovrhují se jimi, za to že připomínají silným lidem jejich vlastní slabé stránky, podobně jako mazákům v prostředí kasáren připomínají noví vojáci to, jak se cítili a jak jim bylo ještě nedávno, když nastupovali sami na vojnu. (Keller, 2013)

Životní styl lidí na ulici je propastně odlišný od většinové společnosti. Postavení na okraji společnosti zvyšuje riziko vzniku patologických jevů, a to zvyšuje riziko další izolace od společnosti. (Marek a kol., 2012)

6.1. Specifika kultury bezdomovců

Hlavním společným rysem bezdomovectví byla a je chudoba. Současný pohled na bezdomovce staví absenci stálého bydlení mimo problémy spojené s chudobou. Absence neboli ztráta bydlení je však jen jeden z průvodních jevů chudoby. (Vašát, 2012)

Lidé bez domova si vytvářejí vlastní kulturu, která je velmi specifická. Svůj majetek nosí stále u sebe v igelitových taškách či nákupních vozících. (Průdková, Novotná, 2008) Pokud s sebou tahají stan, spacák i bohatství ve formě odpadků potřebují větší zavazadlo a to krosny, tašky na kolečkách, nebo kočárky. Čím větší náklad, tím zřetelnější je demonstrace bezdomoveckého statusu. Bezdomovci

spoluautorů vládní Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020, která byla přijata v roce 2013.

vybírají oblečení z popelnic, využívají nabídek charitativních organizací, mladí je mnohdy kradou. Vyprat oblečení v pračce je často složité, a z tohoto důvodu převládá význam funkčnosti oděvu nad jeho vzhledem. Jednotlivé kousky nemusí ladit, ale musí jít dobře vrstvit, zvlášť v zimě. (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012)

U většiny bezdomovců jde péče o zevnějšek stranou. Záleží na délce pobytu na ulici, zpočátku se člověk snaží umývat a spodní prádlo si střídat tak často, jak byl zvyklý. Ovšem lidé roky žijící venku na ulici se za celou zimu nekoupou třeba ani jednou a nijak se nad tím nepozastavují. (Průdková, Novotný, 2008)

Bezdomovec se navenek projevuje hledáním přístřeší. Najít odpovídající nocleh je jeho největším problémem. Někteří dávají přednost opuštěným domům před ubytovnou charity. V těchto ubytovnách totiž podléhají stálé kontrole ze strany pracovníků charity a policie. (Girtler, 2001) Obecně pod pojmem bezdomovec si lidé představují špinavého, zapáchajícího muže na nádražích, nebo u supermarketů. (Hradecký, 2007) Nádraží bývá prvním místem, kam nováček – bezdomovec přichází. Je to místo s velkým pohybem lidí, dlouhou otevírací dobou, hygienickým zázemím, ale také prostředím ideálním pro drobnou trestní činnost. (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012) Nádražní restaurace s pultovními stoly, u kterých se popíjí pivo, bývají oblíbeným místem pro žebráky. Potkávají zde své kolegy, získávají důležité informace, kde se dá dobře přenocovat a také jsou zde chráněni před špatným počasím. (Girtler, 2001) Lidé, kteří dávají přednost klidu a samotě, hledají úkryt v přírodě, táboří ve stanu, nebo jsou uchýleni ve skalních jeskyních. Oblíbeným místem pro přespávání bývají podmostí, různé kůlny a boudy, opuštěné tovární haly, tunely, vodojemy, opuštěné domy. (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012)

Žebráním, drobnými krádežemi potravin, či přehrabováním se v popelnicích si bezdomovci obstarávají obživu. V tom lepším případě prodávají časopis *Nový prostor*¹⁹, sbírají vratné láhve, nebo příležitostně pracují. (Průdková, Novotný, 2008) Někteří bezdomovci se stydí žebrat a také se bojí krást. Obcházejí popelnice a jediným zdrojem obživy se jim stává to, co ostatní vyhazují. Obcházení popelnic se

¹⁹ Nový prostor je časopis – čtrnáctideník, jehož posláním je pomoci lidem v nouzi. Jeho prodejci jsou lidé v sociální tísní a lidé ohrožení sociální exkluzí. Polovina z prodeje každého výtisku jde svému prodejci. Tematicky je časopis zaměřen na sociálně slabé či vyloučené, na ekologii, ale také kulturu. (<http://www.novyprostor.cz/predplatne-casopisu.html>)

v České republice stává stále častěji součástí obživy i pro určitou část chudého, nejen bezdomoveckého obyvatelstva. (Marek, Strnadel, Hotovcová, 2012)

Do denního režimu bezdomovců patří konzumace alkoholu a drog. Trávení volného času bývá spojeno s pobytem ve skupině, ve které se společně užívají návykové látky. Pro veřejnost zůstává stále symbolem bezdomovce nádražní povaleč s láhví rumu či piva v ruce. Láhev je společník pro jeho trápení, neštěstí a bídu. Pití mu usnadňuje přežít právě ten jeden den, ale neřeší jeho život. (V. a I. Hradečtí, 1996)

Mnozí autoři studující život bezdomovců se shodují v tom, že lidé žijící na pokraji společnosti se nacházejí ve dvou rozpoloženích. Jednak jsou odvráceni od reality, kterou nenávidí, nacházejí se v naprosté apatii, beznaději a rezignují na snahu cokoliv změnit. Anebo je tento duševní stav vystřídán jiným. Bezdomovci by chtěli jiný svět, sní o jiném životě než je ten současný, o takovém, ve kterém není nic nemožné. Sní o světě, kde je každá potřeba okamžitě uspokojena a člověka v něm nic nezraňuje. V tomto vysněném světě neexistují žádné starosti, je zbaven nepohody, je to jakýsi ztracený ráj, do kterého se chtějí navrátit a v něm slastně žít. (Keller, 2013)

7. SOCIALIZACE, RESOCIALIZACE A INTEGRACE BEZDOMOVců

Abychom se mohli zabývat účinnou pomocí vyloučeným jedincům ze společnosti, nebo těm kterým vyloučení hrozí, jejich znovunavrácením do společnosti, tedy resocializací či reintegrací, musíme si nejprve objasnit význam pojmů socializace a integrace.

7.1. Socializace

Socializace je proces postupného začleňování člověka do společnosti, který začíná tím, že si člověk plně uvědomí své místo ve světě a končí tak, že je schopen plnohodnotně fungovat ve společnosti dospělých. (Buriánek, 1996) Je to tedy proces vývoje od bezmocného novorozence až po osobu, která si plně uvědomuje sebe samu a dokáže se orientovat ve své vlastní kultuře. (Giddens, 1999) Podstata socializace spočívá v tom, že si jedinec osvojuje pravidla chování, soubor názorů, hodnot a postojů s cílem stát se plnohodnotným členem společnosti. (Hewstone, Stroebe, 2006) Socializace je termín, který je používáný v různém vymezení, v šíři i v hloubce k označení procesu, jímž se jedinec stává schopný sociálně žít v příslušné společnosti. Ze začátku se vztahoval pouze k přizpůsobování dětí, ale v současnosti je chápán jako proces, kterým jedinec prochází celý život. (Geist, 1992) Psychologický slovník popisuje socializaci jako začleňování člověka do společnosti prostřednictvím nápodoby a identifikace. Probíhá nejprve v rodině, potom v malých skupinách, jako je školní třída, sportovní oddíl, až po zapojení do širokých, celospolečenských vztahů. (Hartl, Hartlová, 2010)

V procesu socializace hraje roli celá řada institucí, což přidává na závažnosti celého procesu pro reprodukci společnosti a zachování její stability. V socializaci můžeme hovořit také o výchově, to znamená o záměrném působení, vědomém

procesu utváření žádoucích kvalit osobnosti. Základními socializačními činiteli je rodina, škola a skupiny vrstevníků. Člověk si v socializaci osvojuje řadu sociálních rolí – systém předem natrénovaného chování. (Buriánek, 1996) Socializací dochází k postupné přeměně člověka jako biologické bytosti v bytost společenskou. Socializace může probíhat v různém prostředí, různé kvality. Vlivem nepříznivých a nežádoucích podnětů na rozvoj osobnosti se však může jednání a chování jedinců odchylovat od obecně uznávaných norem. Jedná se o deviantní socializaci a tady nastává snaha o nápravu a návrat člověka do normálního života, což označujeme jako resocializaci. (Kraus, 2008)

7.2. Resocializace

Pojem resocializace vysvětlují odborníci jako opětovné zapojení člověka do společnosti po propuštění z dlouhodobé, ústavní, vězeňské, nemocniční či jiné péče. (Hartl, Hartlová, 2010) Je charakterizována rozpadem dosud přijímaných hodnot a vzorců chování, po kterém následuje přijetí radikálně odlišných hodnot a vzorců. Dochází k tomu rovněž při vstupu jedince do psychiatrické léčebny, vězení, nebo jiné instituce. (Giddens, 1999) Souvisí s nápravou deviantního jednání, je tedy nutno odstranit taková zaměření u vychovávaného jedince, která způsobují výchovné potíže. Resocializací můžeme chápat v širším smyslu jako zpětnou socializaci s cílem navrátit člověka do normálního života a přivést ho ke společensky přijatelnému způsobu chování. Dochází zde nutně k proměnám postojů i hodnotových orientací. Takovým procesem neprocházejí jen delikventi, ale i lidé, kteří se vyrovnávají s nově nastalým zdravotním stavem, invaliditou, nebo lidé, kteří se vrací do společnosti po výkonu trestu. Tento návrat můžeme označit také jako reintegraci. (Kraus, 2008)

Resocializací v oblasti problematiky bezdomovectví rozumíme především pomoc bezdomovcům. Cílem takového resocializačního programu je vrátit bezdomovci smysl života, pomáhat mu tak, aby byl schopen obnovit rodinné vztahy, nebo našel nové partnerství či přátelství, aby získal přiměřené bydlení a zdroj příjmu k jeho

udržení. Pomoc začíná v kontaktních nebo krizových centrech. Základem programu je ubytování či bydlení, potravinová pomoc a stravování. (V. a I. Hradečtí, 1996)

7.3. Integrace

Integraci chápeme rovněž v oblasti problematiky bezdomovectví jako ucelenou pomoc. Integrace jako pojem označuje sloučení, semknutí, proces celistvosti, sjednocování dílčích částí v komplexní celek. (Geist, 1992) V psychologii potom můžeme mluvit o jednotném neoddělitelném spolupůsobení různých psychických procesů, vzájemného slučování činnosti jednotlivých částí dohromady. (Hartl, Hartlová, 2010) Lidem společensky vyloučeným a lidem, kterým toto vyloučení bezprostředně hrozí, je určen Integrační program Naděje²⁰ na pomoc bezdomovcům. Jeho záměrem je pomoc při hledání životních cílů a společenského uplatnění. Nabízí okamžitou pomoc při uspokojování základních lidských potřeb, poskytuje ubytování a také dlouhodobější pomoci. Program je určen osobám, které

- A. pomoc potřebují
- B. jsou ochotné pomoc přijmout
- C. jsou schopny a ochotny se podřídit programu (V. a I. Hradečtí, 1996)

Mikeszová a Lux (2013) se zabývali ve své práci faktory úspěšné reintegrace bezdomovců, dospěli k tomu, že nejdůležitějším faktorem úspěchu je silná individuální motivace, která může být však oslabena nemožností získat bydlení, neúspěchem na trhu práce a také nemožností zbavit se zadlužení. Osobní motivace bezdomovců k reintegraci bude bez trvalých dlouhodobých forem nájemního bydlení vždy nízká a neúspěšná. (Mikeszová, Lux, 2013)

²⁰ Naděje vznikla v roce 1990 se záměrem integrace uprchlíků do společnosti. Nejdříve byla pomoc v podobě podávání stravy na nádražích, nouzové ubytování v Praze a potom samotná činnost v uprchlických táborech. Nejdříve se péče soustřeďovala na uprchlíky, později přešla na občany, kteří přišli o domov nebo byli propuštěni z vězení. Program byl přeformulován na pomoc bezdomovcům. (V. a I. Hradečtí, 1996)

Prvním krokem k reintegraci člověka do společnosti je získání kvalitnějšího bydlení. Pro osoby bez přístřeší existují v našich podmínkách ambulantní sociální služby promítající se v několikastupňovém systému služeb, jedná se o terénní sociální práce²¹, nízkoprahová denní centra²², noclehárny²³, azylové domy²⁴, výcvikové byty²⁵. (Marek, Strnadel, Hotovcová, 2012)

Pomoc musí být spojená se zdravotní péčí o bezdomovce, neboť lidé bez reálného bydliště jsou většinou zdravotně postižení. Právě v důsledku svého zdravotního postižení se mnozí z nich stali bezdomovci. (V. a I. Hradečtí, 1996) Aby byli lidé schopni se znovu vrátit do společnosti, musí existovat ucelený systém pomoci s vypracovanými dlouhodobými programy a koncepcemi. Otázka bezdomovectví je v České republice dlouhodobě opomíjena. Akutní služby zajišťují pouze neziskové organizace či příspěvkové organizace statutárních měst. Je nutné vybudovat komplexní systém služeb, ve kterém bude propojena prevence se sociálními službami zaměřenými na příčiny bezdomovectví. (Marek, Strnadel, Hotovcová, 2012) Stávající členění sociálních služeb je ve třech oblastech, a to sociální poradenství, sociální péče a sociální prevence. Tyto služby se poskytují v rámci služeb pobytových, ambulantních nebo terénních. Osobám v nepříznivé sociální situaci, kdy jim hrozí ztráta bydlení, jsou poskytovány služby azylového bydlení, které jsou zaměřené na naplnění základních potřeb. Také domy na půl cesty

²¹ Terénní sociální práce je různorodá činnost. Zahrnuje činnosti od výměny injekčního materiálu závislým osobám, poskytování kondomů jako prevenci AIDS, drobné zdravotní ošetření až po pomoc při řešení konkrétních problémů v krizových situacích, při styku s úřady a další. (Kraus, 2008)

²² Jsou to zařízení spadající do terénní sociální práce, jsou dostupná pro všechny, není třeba se objednávat ani udávat svou totožnost. Nabízí alternativní způsoby trávení volného času, ale také pomáhají řešit problémy. (Matoušek, 2003)

²³ Noclehárna je krátkodobá forma azylového ubytování. Některá zařízení nemají nepřetržitý provoz, přes den jsou uzavřena. (Matoušek, Kolářková, Kodymová, 2005)

²⁴ Azylové domy – Lidem bez domova jsou poskytované formy azylového bydlení, které plní reintegrační funkci. Slouží k překlenutí krizové situace. Nabízí krátkodobé, střednědobé i dlouhodobé ubytování. Během pobytu se očekává vyřešení problému a návrat člověka k soběstačnosti, cílem dlouhodobého azylu je nácvik dovedností a odpovědnosti za vlastní život. (Matoušek, Kolářková, Kodymová, 2005)

²⁵ Výcvikové byty nebo též cvičné a chráněné byty navazují na azylové bydlení, jsou nejbližší reálnému prostředí – klienti se stýkají se svými sousedy. V kontaktu s takzvanou normální společností vzrůstá jejich sebejistota a tím šance na úspěšnou integraci. (Matoušek a kol., 2005) Sociální pracovník dochází do bytu na kontrolu, a v případě potíží je připraven zasáhnout a nabídnout pomoc. (Marek a kol. 2012)

jsou primárně určeny pro osoby bez přístřeší a jejich cílem je předcházet sociálnímu vyloučení. (Matoušek a kol, 2005) Služby azylového bydlení především jeho dlouhodobé formy podporují soběstačnost a ten, komu je azylové bydlení poskytnuto, přejímá určitou míru odpovědnosti²⁶, a prostřednictvím plnění určitých povinností se učí novým dovednostem nezbytným pro úspěšnou reintegraci. (Kraus, 2008) Přestože některé organizace dovolují pobývat bezdomovcům v azylových domech delší dobu než je určena, situace se tím neřeší. Neexistuje totiž další návaznost bydlení, a to je demotivující k udržení si práce, potom nemůže dojít k úspěšné integraci. (Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020, 2013) Systém sociálních služeb by měl svého klienta dovést do stádia, kdy se obejde bez sociálních služeb pro bezdomovce. V návaznosti na tyto služby je nezbytné vytvořit síť dostupného bydlení pro nízkopříjmové rodiny i pro jednotlivce, neboť bezdomovci jsou diskriminováni především v bydlení a ve finančních zdrojích. Je nezbytná existence podporovaného sociálního bydlení, finanční otázku je možno řešit alternativním zaměstnáváním a státní podporou při procesu oddlužení či v případech neschopnosti vykonávat práci. (Marek a kol., 2005)

²⁶Člověk přijímá za sebe sama zodpovědnost do takové míry, do jaké mu to dovolují jeho schopnosti a možnosti. Přijímání zodpovědnosti má vliv na kvalitu života a na pocit vlastní hodnoty. Znamená to, být brán vážně a nebýt závislý na druhých. Je velmi důležité neodepírat odpovědnost za sebe sama člověku s omezenější možností tuto odpovědnost přijímat. Jinak by jeho schopnost přijetí odpovědnosti ustrnula a sílila by jeho nesamostatnost a závislost. (Pörtner, 2009)

8. DIVADLO A BEZDOMOVCI

8.1. Divadlo a jeho přínos pro člověka

Definici divadla a jeho hluboký význam pro člověka si velmi zřetelně uvědomíme ve slovech Augusta Boala²⁷, která poskládala poselství k Světovému dni divadla pro děti a mládež v roce 2004. Ne náhodou se právě jeho myšlenky tak úzce váží k tématu této práce. Divadlo je podle Boala dokonalou souhrou slov, pohybu, barev a hudby. Zahrnuje skutečnost i sny, emoce a myšlenky. Divadlo nám dává prostor dělat svět lepším, než jaký ve skutečnosti je. Divadlo představuje dialog, žádný herec nehraje sám a pro nikoho, je to solidarita, neboť herec potřebuje partnera, se kterým bude hrát a diváky, kteří se budou dívat. Hry v divadle mají svá pravidla, která se musí dodržovat podobně, jako ve společnosti existují zákony, které se musí respektovat. Prostřednictvím divadla se může stát člověk občanem, protože právě tady si představuje budoucí svět. A štěstí v něm nikdy není individuální, opravdu šťastný člověk je ten, který nezpůsobuje utrpení jiným lidem, ale ten, kolem kterého jsou šťastné všechny bytosti. (Boal, 2004)

Divadlo patří do společenského života lidí. Je zdrojem zábavy, odpočinku, radostných zážitků ze slavnostní události. Přináší člověku prožitek i požitek, vzdělává ho, obohacuje a povznáší. Prostřednictvím divadla může člověk prožít či sdílet osudy jiných lidí. Dobré divadlo je motivující, inspirující, nutí k zamýšlení a může být tak pohnutkou k životním změnám. Divadlo dovede člověka osvobodit od jeho starostí a zároveň mu odkrývá nová poznání. Je odrazem doby a má moc

²⁷ Augusto Boal je dramatik, režisér, teoretik a pedagog, narozen v Brazílii. Zabýval se organizací a podporou lidového divadla. Usiloval o vytvoření metody, kterou by aktivně zapojil diváka do představení. V Evropě uvedl pokus typu „neviditelného divadla“. (www.host.divadlo.cz) Zemřel v roce 2009.

promlouvat a ovlivňovat společnost. „*Na prázdném jevišti stálo několik praktikáblů, po nich lezli mladí herci, pomalováni jako šašci, a jejich produkce připomínala spíše cirkus než činohru. Ale to bylo smyslem Frejkova představení. Vystoupení skupiny znamenalo manifest. Divadlo se potřebovalo osvobodit od konvence a oživit novým duchem. A třeba počín konservatoristů za Frejkova vedení byl skromný, dokázal přece dvojí: spojil dohromady kolektiv a připoutal k němu širší pozornost. Tak vzniklo neprofesionální divadlo, které podle Tairova pokřtil Frejka na Osvobozené.*“ (Holzknecht, Ježek, 1957)

Divadlo tady bylo a je pro člověka. Jsou divadelní hry, které dokáží oslovit širokou veřejnost a existují hry, které k sobě připoutají jen užší skupinu diváků. Vždyť lidé mají své osobnostní odlišnosti, tak je dobré, že si v uměleckém světě mohou vybírat. Jestliže se v těchto divadelních hrách odráží něco skutečného ze života, a to něco má svou hodnotu pro člověka, tak jsou vždy tyto hry výrazným přínosem pro společnost. Pokud se přeneseme od Osvobozeného divadla a jeho velikánů v podobě Wericha, Voskovce či Ježka do současnosti, najdeme zde určitě spoustu divadelníků, kteří svými díly mají rovněž co říci svým divákům. „*Pitínského²⁸ hry, kterými se vine cit pro groteskní zobrazení lidské existence bez ohledu na to, jestli právě jde o černou komedii nebo o básnický laděnou koláž, ... Zde ničím nesvázan, pluje se svou fantazií v třpytných mlhovinách, pod kterými lze rozeznat obrysy různých krajín. Nejlepší je nechat se v tomto případě unášet pocity a přistoupit na rozevlátost jako osvěžující princip. Tak pochopíme, že autor zůstává za všech okolností básníkem, strůjcem obrazů a volně řetězených asociací. Volné abstrakce, která žije vlastním životem.*“ (Machalická, 2010)

²⁸ J. A. Pitínský, vlastním jménem Zdeněk Petrželka, je současný divadelní režisér, dramatik a spisovatel; za své inscenace obdržel řadu prestižních ocenění.

8.2. Divadlo jako alternativní prostředek v resocializaci jedince

Každá doba si nese své problémy a společnost té doby, respektive lidé s příslušnými kompetencemi by je měli řešit. Pokud vyvstane problém, který z nějakého důvodu nebyl řešen, nebo nebyl dlouhou dobu viděn či nechtěl být viděn, naroste do takové míry, že je jeho řešení obtížné a stává se „horkým bramborem“ předávaným z ruky do ruky, v horším případě odloženým či vytěsněným do ústraní. K takovému „bramboru“ bychom mohli přirovnat bezdomovectví. A možná právě divadlo dopomůže tento problém vrátit zpátky na stůl, přinese lidem bez domova chuť do života, motivaci zkusit to znova a společnost přiměje zamyslet se a jednat.

Na divadlo jako alternativní prostředek v resocializaci jedince můžeme nahlížet ve dvou rovinách a to:

1. využití prvků divadla v činnosti s klienty

2. divadlo, na kterém se přímo podílejí postižení jedinci či bezdomovci (bezdomovci skrytí, zjevní i potencionální)

1. Využití prvků divadla v činnosti s klienty

Divadlo vždy vyjadřovalo a vyjadřuje něco o světě, ve kterém žijeme, je to tedy divadlo o nás samotných. Lidé, kteří mají omezené vyjadřovací schopnosti, mohou prostřednictvím divadla svět nejen lépe vnímat, ale mohou ho i pochopit. (www.bodaj.com/cz/) V dětském domově ve Vilšanech²⁹ na Ukrajině zařadili do své práce s dětmi prvky dramaterapie. Dramaterapie jako léčebně- výchovná disciplína využívá ve skupinové dynamice divadelních a dramatických prostředků, aby dosáhla

²⁹ Programy v dětském domově ve Vilšanech podporuje občanské sdružení Bodaj sídlící v Praze. Sdružení usiluje o zlepšení životních podmínek dětí v ústavech sociální péče pro děti a mládež na Ukrajině. Především prosazuje práva dětí a mládeže na život v důstojných podmínkách. Ukrajinské slovo Bodaj znamená „kéž by“ a je začátkem myšlenky: Kéž bychom pomohli zlepšit situaci v ukrajinských dětských domovech. (www.bodaj.com/cz/)

symptomatické úlevy, zmírnila důsledky psychických poruch i sociálních problémů a dosáhla osobnostně sociálního růstu a integrace osobnosti. (Valenta, 2007)

Nevyužívá se tedy divadlo v tom pravém slova smyslu, nejde ani o to vytvořit divadelní představení, ale divadelními prostředky zkvalitnit dětem život trávený v dětském domově a také je do určité míry těmito prostředky učit a léčit. Prostřednictvím divadelních prostředků se mohou děti učit pronikat do jiných postav, jiných světů, učí se komunikovat, vyjadřovat se o sobě, o svém světě, učit se poznávat sami sebe i navzájem, rozvíjet fantazii. Jde o to využít možnosti divadla k probuzení zájmu, k rozvoji schopností a dovedností klientů. Pro někoho může být divadlo formou zážitkové terapie, pro jiného výchozí formou pro seberealizaci a vývoj. (www.bodaj.com/cz/)

2. Divadla, na kterém se podílejí postižení jedinci či bezdomovci (bezdomovci skrytí, zjevní i potenciální)

Na přelomu 70. a 80. let se v evropské kulturní oblasti objevuje fenomén teatroterapie – je to divadlo, jehož herci jsou postižení lidé (sluchově, tělesně, mentálně či psychicky). Vystal nový přístup k postiženým, který velmi spontánně napomáhal při jejich integraci a zároveň dal vyrůst zcela novému druhu divadla. V České republice započala řada divadelních útvarů sdružujících postižené herce: Bohnická divadelní společnost, která začala pracovat s pacienty psychiatrické léčebny, Studio Citadela se rovněž zaměřila na spolupráci s osobami psychicky postiženými, také velkého ohlasu se dostalo absolventům Ateliéru výchovné dramatiky JAMU v Brně se svým Divadlem Neslyším. Vedle těchto divadelních útvarů realizují teatroterapeutické projekty také instituce a ústavy sociální péče či občanské iniciativy neziskových organizací a speciální školy. (Valenta, 2011)

8.3. Soubory Ježek a Čížek Divadlo bezdomovců

Počátky divadla pro lidi bez domova v naší zemi sahají do roku 2000. Jednalo se o aktivity pro klienty pouličního časopisu Nový prostor, tehdy Patron. O rok později vzniklo studio Ježek a Čížek, Divadlo bezdomovců. Představení se odehrávala na veřejných místech i v klubech. Mezi herci byli převážně lidé bez přístřeší, kteří se ocitli v těžké životní situaci. Podílení se na divadelní práci napomáhá těmto lidem nacházet sebevědomí a motivaci na cestě při změně jejich tíživé situace. Jedno z prvních veřejných vystoupení, které se uskutečnilo na Staroměstském náměstí v Praze a v sakristii kostela Nejsvětějšího Salvátora bylo vánoční představení Betlém od Jana Antonína Pitínského. (www.amaterskedivadlo.cz)

Divadlo Ježek a Čížek má možnost působit na širokou veřejnost, a proto je jedním z jeho záměrů oslovit co nejvíce lidí tak, aby změnili svoji představu a postoj k bezdomovcům. (www.jezekacizek.cz) Divadlo bezdomovců pod názvem Ježek a Čížek se zúčastnilo celostátní přehlídky amatérských divadel v Maďarsku (2007) a získalo stříbrnou medaili. Jeho herci tak dokazují majoritní společnosti, že nejsou jen špinavými povaleči z ulice, ale především lidé, kteří se dostali do tíživé situace a mají také své sny a cíle. (www.denik.cz) V roce 2010 se podařilo divadelní společnosti Ježek a Čížek dosáhnout něčeho neobvyklého, a to že jeho herci, tedy lidé s bezdomoveckou zkušeností byli angažováni pražským divadlem Komedie. Zaujali režisérku Kamilu Polívkovou³⁰ natolik, že jim nabídla spolupráci a za účinkování v jednom z jejího představení dostávali i honoráře. (Maková, 2010)

³⁰ Kamila Polívková je kostýmní výtvarnice, scénografa a režisérka, debutovala v Divadle Komedie vlastní dramatinou románem Hrdinové jako my, nastudovala inscenaci hry Ödöna von Horvátha Víra, láska, naděje. Byla nominována na Cenu Alfréda Radoka v kategorii Talent roku a Scénografie a na Českého lva za Nejlepší výtvarné řešení. (www.cosdat.idu.cz)

8.4. DivaDno

Vzniklo rovněž, aby pomáhalo lidem vyloučeným na okraj společnosti. Toto sdružení pracuje dobrovolně, bez jakékoliv byrokracie a všechny dary a odměny, které v průběhu činnosti získávají, věnují na pomoc lidem bez domova. Pracovníky jsou profesionálové z oblasti umění, kteří ve své práci používají terapeutické přístupy. Pracují se všemi typy bezdomovců: zjevnými, skrytými i potencionálními, kteří jsou ochotni a mají zájem změnit svůj dosavadní styl života. Tým DivDna je seznamuje se systémem sociální sítě nabízející pomoc a podporu a zároveň je učí znát svá práva a dodržovat společenská pravidla, normy a povinnosti. Vede své klienty k samostatnosti a k aktivnímu přístupu řešení jejich obtížné situace a rovněž jim pomáhá nalézat a budovat místo ve společnosti. (www.old.divadno.cz)

Divadlo pro bezdomovce má sociální povahu, výchovný i terapeutický charakter. Vyjádřeno přesněji využívá techniky a postupy divadla brazilského dramatika Augusta Boala pod názvem Divadlo utlačovaných. Toto divadlo rozvíjel Boala v padesátých a šedesátých letech jako jednu z reakcí na politickou a sociální situaci v zemích Latinské Ameriky. Boala v něm rozvíjí myšlenku Bertholda Brechta, že divadlo by mělo nápomoci sociální přeměně světa a společnosti. Záměrem boalovského divadla je pomáhat lidem trpícím jakoukoliv formou nátlaku: sociálního, fyzického i psychického (vykořisťování, rasismus, xenofobie, domácí násilí, úzkost, opuštěnost, vyloučení a jiné). (Valenta, 2011)

8.5. Divadlo utlačovaných má několik metod a technik:

- **Divadlo fórum** – Tady mohou diváci hru kdykoliv zastavit a profesionálním hercům, kteří ztvárňují některou situaci určitého útlaku, radit, ale mohou také sami vstupovat do hry, aby vyjádřili své nápady či návrhy řešení a přesvědčili se zároveň, jak fungují. Této metody lze využít ke zkoumání minulých i současných situací a také pro nácvik do budoucnosti. (kdivu.ped.muni.cz) Cílem představení využívající tuto nejznámější a nejpoužívanější Boalovu metodu není dospět k jednotnému řešení konfliktní situace, ale čelit problému v rámci divadelní fikce a umět použít tuto zkušenost potom v osobním životě. (Vokatý, 2013) Diváci si tak mohou vyzkoušet jednání v situacích, ve kterých se mohou v životě sami ocitnout. Divadlo fórum mění pasivního diváka v aktivního spolutvůrce, který hraje svůj vlastní příběh. Divadlo otevírá problémy jiných lidí a bourá zeď lhostejnosti. Vzbuzuje v lidech schopnosti změnit věci kolem sebe. (Němec, Remisová, 2014)
- **Neviditelné divadlo** – je takové divadlo, při kterém si diváci neuvědomují, že se vlastně jedná o divadlo. Jsou náhodně svědky předem připravené scény profesionálními herci, kteří iniciují určitý konflikt, jehož prostřednictvím poukazují na některou formu útlaku ve společnosti. Divák je aktivně vtažen do zaranžované situace a přirozeně reaguje. Děj se odehrává v reálném čase a v reálném prostředí, zejména ve vlacích, autobusech. Scéna si klade za cíl odkrýt násilí ve společnosti, ale divák nesmí být ohrožen. Scéna by měla být pečlivě připravena a měla by mít model optimálního řešení. (Němec, Remisová, 2014)
- **Duha přání a Strážníci v hlavě** – Tyto techniky si dávají za cíl prostřednictvím dramatických prostředků změnit stav, tedy vyrovnat se s důsledky psychosociálního útlaku, jako je strach ze samoty, vnitřní prázdnoty či znovunacházení smyslu života. (Valenta, 2011)

- **Divadlo soch** – V této technice vytvářejí účastníci svými těly sochy znázorňující nálady, nápady, zkušenosti a také útlak. Odkrývají tak pravdu nejen o sobě, ale o celé společnosti.
(www.kdivu.ped.muni.cz)
- **Legislativní divadlo** – Využívá všechny divadelní techniky tak, aby se na jejich základě dosáhlo přímých legislativních změn.(Valenta, 2011)

8.6. Kabinet divadla utlačovaných

Vznikl na katedře sociální pedagogiky Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a jeho posláním je podpora jedince či skupin, které jsou vystaveny nějaké formě útluaku ve společnosti. Divadlo je tedy nástroj, pomocí kterého lze hledat cestu ke změně životní situace. Vychází rovněž z myšlenky vytvořené v 70. letech dramatikem Augustem Boalem. Divadlo utlačovaných nastoluje a zkoumá životní situace, do kterých aktivně vtahuje diváka, tedy neherce, aby se mohl podílet svým názorem či postojem na řešení určitého problému a zároveň mu dává prostor pro hledání svých snů a nalézání místa v budoucnosti. Divadlo svým nehercům ukazuje možnosti řešení problémů a motivuje je k sociálním změnám.
(www.kdivu.ped.muni.cz)

8.7. Brněnské divadlo Atelier

Uvádí improvizální představení, jejichž témata určují herci i diváci společně. Improvizace má tedy svá pevná pravidla a záleží na zkušenostech herců. Předpokladem úspěchů je rovněž to, jak dobře se herci mezi sebou znají. Zakladatel a

vedoucí souboru je Jaromír Strahovský, který pro svou práci hledal inspiraci v odkazu Divadla utlačovaných, za jehož myšlenkou stojí rovněž brazilský divadelník Augusto Boal. Ve svém repertoáru má také nácvik komunikačních dovedností a autorských improvizací pro lidi bez domova či klienty azylového domu. Prostřednictvím navozených krizových situací učí, jak čelit stresovým momentům například při jednání s neochotným úředníkem. (Stulíková, 2012)

Současné době působí Mgr. J. Strahovský jako lektor projektu ATELIET AZYL, integrační dílny pro lidi bez domova (www.ddmhelceletova.cz)

8.8. Divadelní spolek Úlet

Divadelní spolek Úlet vznikl v lednu 2012 v prostorách střediska Samaritán pro lidi bez domova, které spadá pod charitu Olomouc. Zakladatelé divadelního spolku vzešli z řad sociálních pracovníků střediska Samaritán pro lidi bez domova. Tito pracovníci se nechali inspirovat myšlenkou jiných fungujících divadel s podobným zaměřením, jako například Divadlo bez domova (Bratislava), DivaDno (Praha). Dále sociální pracovníci vycházeli ze svých osobních zkušeností s dramaterapií, teatroterapií, divadelní improvizací O.L.I.V.Y.³¹, inspirovaní jejich benefičními zápasy. Od svého vzniku divadelní spolek uvedl dvě autorská představení, která několikrát odehrál před diváky. První z představení nese název Kaleidoskop a je o předsudcích společnosti vůči skupině lidí bez domova a to tak, jak je pocítují právě tito lidé žijící na ulici. Jednotlivé postavy na jevišti, také scénář vznikaly postupně. Zpočátku se jednalo o improvizaci, která vycházela z vlastních zkušeností a osobních sdělení herců – bezdomovců. Až na tomto základě postavil realizační a tvůrčí tým tohoto divadelního spolku složený ze sociálních pracovníků konečnou formu divadelní hry. Tato divadelní hra se snaží diváky dovést k zamyšlení nad svými předsudky vůči lidem bez domova. Herci v něm ztvárňují několik postav z naší společnosti, které přehlízejí, nebo spíše nedokážou přes své předsudky dohlédnout na

³¹ Olomoucká divadelní skupina v improvizaci, první na Hané, její členové vedou workshopy, věnují se aktivitám zdravotního klauna, slam poetry, nebo charitativní činnosti. (www.olivy.org)

člověka nacházejícího se v nesnázích. Závěrem děje postavy zpytují své svědomí a přehodnocují svůj postoj k lidem žijícím na ulici. (Mazochová, 2012) Druhé autorské představení divadelního spolku Úlet bylo inspirováno knihou Richarda Bacha, Jonathan Livingston Racek. V této inscenaci herci ztvárňují postavy z ulice, respektive jednu skupinku lidí žijících společně ve squatu. Hra popisuje obtížnou cestu hlavního hrdiny ve snaze dostat se z ulice a začít znovu „normálně“ žít. Jeho snahu mu komplikují vztahy na ulici a zároveň určité požadavky vycházející z pravidel nastavených společností. Nyní divadelní spolek připravuje již své třetí autorské představení.

9. CÍLOVÁ SKUPINA HERCŮ V RÁMCI ZKOUMANÉHO DIVADELNÍHO SPOLKU

Primární cílovou skupinou divadelního spolku jsou lidé s bezdomoveckou zkušeností. Především lidé žijící přímo na ulici, v provizorních obydlích, ve squatech, přespávající v noclehárnách, nebo v azylových domech, popřípadě v ubytovnách, nebo v jiném podobném nestálém či nevyhovujícím bydlení. Tuto cílovou skupinu provázejí některé patologické jevy, jako jsou různé druhy závislostí, psychiatrické diagnózy, nejruznější zdravotní komplikace či trestná činnost.

9.1. Vývoj divadelního spolku

Na začátku působení divadelního spolku se divadlo setkalo s velkým zájmem. Na první setkání chodilo kolem dvaceti účastníků. Tato setkání měla charakter spíše anonymního rázu, kam účastníci docházeli za odpočinkem, teplem, azylem, podvědomě to vnímali jako únik z ulice než divadelní práci. Během prvního roku se počet herců ustálil na devíti členech spolku. S touto menší skupinou vznikají první opravdová divadelní setkání, kde se aktivně začíná pracovat na divadelním představení. Tato divadelní práce formuje skupinu, poskytuje jí společné zážitky a určuje skupině cíl, za kterým společně jde. Herci se musí spolehnout jeden na druhého, leží na nich míra zodpovědnosti³² za společné dílo. V této době se mezi herci začalo vytvářet přátelství. S takto ustálené skupiny už neodcházel herci bez povšimnutí. Během několika dalších měsíců přišel spolek o čtyři herce. Důvodem odchodů byly: získání práce v jiném městě, návrat k rodině do jiného města, ve dvou případech nástup léčby alkoholové závislosti. V dnešní době má divadelní spolek sedm stálých členů, jedná se o skupinu, která spolu vystupuje na veřejnosti, setkává se jednou týdně na dvě hodiny a sdílí své pocity a prožitky. Skupina je složena

³² Viz teoretická část: 6. SOCIALIZACE, RESOCIALIZACE A INTEGRACE BEZDOMOVců, 6.3. Integrace

převážně z mužů, jejichž věk je od 21 do 61 let. Věkový rozdíl zde není vnímán, ve skupině vládne dobrá a tvůrčí atmosféra.

9.2. Jakou roli hraje divadlo v resocializaci člověka bez domova?

Režisér a dramaturg divadla – sociální pracovník charakterizuje divadelní spolek jako bezpečné místo, kde lidé z ulice mohou být lidmi tvořícími, komunikujícími, kreativními a hlavně aktivními. Je přesvědčen, že probouzení hereckých aktivit u lidí bez domova je důležitým nástrojem ve znovunalézání sociálních vztahů. Ve své praxi se často setkává s lidmi, kteří jsou utopeni ve stereotypu každodennosti a svůj život nežijí, ale spíše přežívají. Divadelní spolek je jednou z příležitostí, která stereotyp života lidí bez domova rozbíjí a nabízí jakousi volnočasovou aktivitu, při které se člověk společensky rozvíjí. Najednou je tady volný čas³³ tráven smysluplně a ne zabíjen na lavičce v parku s alkoholem, či s jinými návykovými látkami. Na některých konkrétních hercích vidí režisér spolku velký posun, kterého během působení v divadle dosáhli. U herců často dochází ke zvýšení sebevědomí, vylepšení komunikačních dovedností, zvládání stresových situací, učení se zodpovědnosti, k motivaci být lepší atd. Tyto dovednosti jsou důležité pro návrat do většinové společnosti.

³³ Volný čas je oblast v životním stylu jedince, je to čas, který nám zbude po splnění povinností. Pojímáme ho jako prostor o jehož náplni si rozhodujeme sami. (Buriánek, 1996) Volný čas bezdomovců viz teoretická část: 5. SVĚT BEZDOMOVců, 5.1. Specifika kultury bezdomovců

9.3. Dá se říci, že působení v divadelním spolku vrací lidem bez domova chuť do života?

Ano, člověk se dostává do kontaktu s jinými lidmi, přáteli, probírá své zájmy, starosti, vyměňuje si názory nebo naslouchá kamarádům. Divadlo je pro herce jakýmsi ventilem a kontaktem s lidmi. Má důvod se těšit celý týden, nebo třeba i dva měsíce, když čeká na představení. Má nad čím přemýšlet a může se něčemu novému učit. Musí však také někoho poslouchat a zároveň je poslouchán, respektuje jiného člověka a sám je respektován. Divadlo je místo, kde člověku na něčem nebo na někom záleží a zároveň skupině záleží na něm.

9.4. Dopady na cílovou skupinu z pohledu vedoucích divadelního spolku

Z pohledu tvůrčího týmu divadelního spolku složeného ze sociálních pracovníků byl patrný vliv divadelního působení na herce – bezdomovce zřejmý až po uplynutí několika měsíců, kdy došlo ke snížení počtu herců a začala vznikat menší, funkční divadelní skupina. Do této skupiny začaly promlouvat samotné individuality herců, začaly se zde promítat jejich potřeby, životní postoje, přání a očekávání. V této době také vznikaly první sociální vazby mezi sociálními pracovníky jako tvůrčí divadelní skupinou a herci, začal se utvářet zájem o společné dílo a docházelo ke společnému hledání smyslu hrát. Postupem času se divadelní zkoušky staly pro herce důležitým místem, kam patří, kde se cítí v bezpečí, místem ve kterém jim je dobře. Patřit do bezpečné skupiny je pro lidi z ulice opravdovou vzácností a bohatstvím zároveň. Divadlo lidem bez domova nabízí možnost odreagování, seberealizace, odpočinku a v neposlední řadě možnost společenského kontaktu. Jedním z prvních vlivů společného hereckého působení byl zájem. Zájem o hraní, zájem o kolegu, o člověka jako takového. Setkávání na divadelních zkouškách začalo podporovat rozvoj osobnosti a tak potřebných sociálních dovedností nutných pro fungování ve

společnosti. Režisér divadelního spolku tvrdí, že důležitým okamžikem byla situace, kdy hercům na divadelním spolku začalo záležet. „*Herci se naučili nejen brát, ale i dávat.*“ Divadlo v nich začalo probouzet dovednosti a schopnosti, ve které už dávno na ulici ztratili důvěru. Nácvikem sociálních rolí se začala rozvíjet komunikace, spolupráce i sebereflexe. Což je nezbytné pro plánování nejbližší budoucnosti, aby tito lidé se dokázali vrátit a obstát ve společnosti, především najít a udržet si práci.³⁴

³⁴ Viz teoretická část: 3. JEDINEC A SPOLEČNOST, 3.5. NEZAMĚSTNANOST, 3.5.1 BEZDOMOVEC A PRÁCE

10. KAZUISTIKY

10.1. Jana, 21 let

Jana byla brzy po narození dána do kojeneckého ústavu a následně do dětského domova. Ve čtyřech letech šla do pěstounské péče. V pěstounské rodině se hodně pil alkohol. Když Janě bylo dvanáct let, náhradní otec zemřel. Náhradní matka manželovu smrt dlouhodobě těžce nesla. Jana vzpomíná, že to bylo těžké období.³⁵ Ve škole se jí moc nedařilo. Učební obor Kuchař-číšník nedokončila. Měla časté zdravotní problémy, a proto ve škole chyběla. Nikdy neměla žádnou blízkou kamarádku. Kolem sedmnácti let se u ní projevila epilepsie³⁶. Vztahy s náhradní matkou byly konfliktní. Po dovršení dospělosti jí byl přidělen invalidní důchod a Jana se osamostatnila. Odešla z domu.³⁷ Bydlela na ubytovně, a aby mohla nadále pobírat invalidní důchod, musela chodit pravidelně na lékařské prohlídky. Na prohlídku se však Jana nedostavila, a proto jí byla výplata důchodu pozastavena. Na úřadu práce, kde přišla s žádostí o dávky hmotné nouze, jí odmítli s argumentací, že má nárok na důchod. Lhůta na znovu obnovení vyplácení důchodu byla tři měsíce. V tu chvíli se Jana ocitla bez finančních prostředků. Neměla na zaplacení bydlení, potloukala se ulicemi, zdravotně se cítila velmi špatně. Přišla požádat o pomoc na charitu, kde se ve spolupráci se sociálními pracovníky podařilo obnovit pracovní důchod.

Jana je vyšší pohledná plavovláska, na první pohled působí plaše a nedůvěřivě. Z počátku při rozhovoru uhýbá očima, a je těžké s ní navázat přímý oční kontakt.

³⁵ Výzkumy zkoumající negativní dopad psychosociálního stresu na zdraví z pohledu kritických událostí ukazují, že smrt partnera patří ve škálách hodnocení sociálního znovupřizpůsobení na první místa. Ztráta partnera či blízkého člena rodiny mohou vést k psychologickým a biologickým změnám, které vystavují člověka riziku onemocnění. (Hewstone, 2006)

³⁶ Epilepsie je onemocnění charakterizované záchvaty bezvědomí, křečemi, při kterých může docházet k psychickým změnám osobnosti, dřívější označení je svatá nemoc. Záchvaty mohou být menší či větší síly. (Hartl, Hartlová, 2010)

³⁷ Více viz teoretická část: 4. PŘÍČINY VYVOLÁVAJÍCÍ BEZDOMOVECTVÍ

Někdy je zamlklá a jindy přívětivá a usměvavá. Kromě epilepsie Jana od dětství trpí depresivními stavy³⁸, kdy cítí nenávisť ke vlastnímu tělu a vnitřní prázdnotu. Sama o sobě říká, že to jsou chvíle, kdy se nesnáší a nedokáže se sebou vydržet. V těchto chvílích se pokouší uvolnit depresi psaním básní, do kterých vkládá své pocity. Právě prostřednictvím básní přišla Jana do divadla.

Přinesla ukázat své básně pracovníkům charity a ti ji pozvali do divadla. Z malé, tiché a zamračené dívky se velice rychle stala důležitá členka divadla. Divadlo jí pomáhá v jejích psychických problémech, říká, že se při něm odreaguje a zapomene na „špatný svět“. Před nedávnem navíc Janě diagnostikovali schizofrenii³⁹. Vyprávěla, že se jí nechce moc chodit mezi lidi, ale že na divadle jí natolik záleží, že se ho nechce za žádnou cenu vzdát. Někdy se pro své zdravotní problémy na divadelní schůzku nedostaví a poté se neustále ujišťuje, zda se s ní v divadle počítá. Jana sama říká, že divadlo je pro ni terapií: „*je to balzám na moji duši, aspoň přijdu na jiné myšlenky*“. Když Jana není v divadle, třeba před spaním stále na divadlo myslí, v duchu si přehrává momenty ze zkoušek, které se jí líbily, a tím bojuje proti depresím. Divadlu také přikládá zásluhu v tom, že se méně bojí komunikovat s cizími lidmi, je schopna sama vejít do obchodu a zeptat se například, kde jsou vajíčka.

³⁸ Deprese dětská vzniká v dětském věku. K jejím projevům patří zlost, apatie, odmítání jídla, nezájem o hračky, školní neprospěch, jsou provázeny smutnou náladou, zhoršenou soustředěností, neschopností prožít radost, pocitem nemilovanosti, pocity prázdnoty a beznaděje, sebeodcizením, tíživými myšlenkami a jiné. (Hartl, Hartlová, 2010)

³⁹ Schizofrenie je rozštěpení osobnosti, kdy pro výskyt protikladných duševních pocitů, myšlenek a postojů není schopen duševně nemocný normálně žít. Schizofrenní poruchy se projevují halucinacemi, bludy, ztrátou sociálních kontaktů a racionálního uvažování, abstraktního myšlení a plánování: místo toho se objevují bludné výklady, sluchové halucinace, nepřesné nespojité myšlení a jiné. Příznaky trvají alespoň jeden měsíc nebo déle. (Hartl, Hartlová, 2010) Diagnóza takového psychotického onemocnění je silným sociálním stigmatem. Jedinec je pro své okolí bláznem, který si žije ve vlastním světě. Je pod vlivem bludů doprovázených halucinacemi. (Marek a kol., 2012)

10.1.1. Diskuze a závěry analýzy

Neutěšený příchod Jany na svět, absence milujících rodičů očekávajících nového člena rodiny, odložení do kojeneckého ústavu a následný pobyt v dětském domově je bolestný zásah do zdravého vývoje dítěte.⁴⁰ Negativní prožitky v útlém dětství výrazně ovlivňují somatický i psychický vývoj dítěte a jeho důsledky si nese člověk do dospělosti a mnohdy po celý život.⁴¹ V nové rodině, kterou Jana získala pěstounskou péčí, se ve zvýšené míře požíval alkohol, což nevytvářelo prostředí pro zdravou výchovu. Ve svém citlivém věkovém období byla vystavena další obtížné životní události, a to smrti pěstounského otce. Po celé dětství až doposud jí provázejí zdravotní potíže, k nimž se postupně přidávají psychotické poruchy.⁴²

Přes charitu, ve které hledala pomoc, když se ocitla bez domova, přichází do divadla pro lidi s bezdomoveckou zkušeností. Tady poznává lidi s různými nelehkými a smutnými osudy. Cítí se mezi nimi dobře. U sociálních pracovníků nachází oporu. Poskytnutí pomoci tak nemocnému člověku není snadné.⁴³ Divadlo jí dává momentální smysl života. Do budoucnosti však racionálně přemýšlet nedokáže. Role na divadelních setkáních jí daly odvalu a poskytly praktické vzorce chování

⁴⁰ Výzkumy novorozenců prokazují, že si novorozenci přinášejí do života řadu reflexů, schopností a predispozic, a dokáží tak hned reagovat na lidi kolem sebe. Poznávají okolní svět a od počátků se aktivně podílejí na vlastním sociálním vývoji. Rodiče mohou posilovat tyto rané interakce svou blízkostí, tělesným kontaktem, díváním se z očí do očí, zájmem a jiné. (Hewstone, 2006)

⁴¹ Lidé vstupují do kontaktu s jinými lidmi už od svého narození. Ze vztahu s rodiči v nejtěšším dětství potom odvozují důsledky pro vztahy s vrstevníky a dalšími lidmi v dospělosti. To co se odehrává doma, ovlivňuje do velké míry situaci dítěte ve škole. (Hewstone, 2006)

⁴² Více viz teoretická část: 6. SOCIALIZACE, RESOCIALIZACE A INTEGRACE BEZDOMOVců, 6.3 Integrace

⁴³ Komunikace s osobou trpící schizofrenií je pro sociální pracovníky velmi náročná, neboť tito jedinci zaplétají svou životní situaci nebo problémy do svých bludů. Psychotici, kteří se ocitnou na ulici bez sociálních kontaktů na svoji rodinu, jsou také bez stabilní pomoci, kterou potřebují. Pokud něco neprovedou, neublíží sobě, nebo svému okolí, neexistuje opatření, které by je přimělo k léčbě. Je velmi těžké sestavit pro depresivního jedince individuální plán integrace, neboť výkon takového jedince jeho stavy ovlivňují, a řadu úkolů tak není schopen splnit. Sociální pracovník se dostává mnohdy do role, která mu umožňuje jen naslouchání, nikoliv poskytnutí pomoci. (Marek a kol., 2012)

v konkrétních každodenních prostředích, jako je obchod a jiné.⁴⁴ Na divadelních zkouškách nachází útěchu, radu, povzbuzení, utváří si nové sociální vztahy a buduje si sebedůvěru.⁴⁵ To vše na krátkou dobu než se znovu uzavře do svých psychických problémů.

10.2. Alena, 25 let

Alena se narodila jako druhé dítě. Její matka měla velké problémy s alkoholem. Dcera jí byla odebrána a dána do ústavní péče.

Alena měla těžký život od samotného dětství. Přišla na svět s lehkou mentální retardací a hyperaktivitou. Matka se nebyla schopna odpoutat od alkoholu a starat se o své děti. Její starší dítě zemřelo, údajně následkem zanedbání péče, a Alena byla dána do ústavu. V ústavu jí byly podávány silné léky na zklidnění a utlumení. Byla schopna jen sedět a bezděčně se dívat. Nereagovala na podněty, nemluvila, byla apatická, z úst jí vytékaly sliny. Když jí byly dva roky, přišel si pro ni příbuzný matky, aby si ji vzal do pěstounské péče. Za Alenu se však v nové rodině styděli, na víkendy odjížděli sami a holčičku zavírali do sklepa. Nakonec Alenu vrátili do ústavu. Po nějaké době zažádali o pěstounskou péči noví lidé, kteří byli ve vzdáleném příbuzenském vztahu s její původní rodinou. Přestože pracovníci dětského domova upozorňovali na problémy dítěte, holčičku si vzali. Aleně bylo v té době pět let. V nové rodině se cítila bezpečně, vychodila tehdejší zvláštní školu, ve které se jí líbilo, následně se vyučila. V pubertě se však začaly objevovat první problémy. Dostala se do „špatné party“, pro kterou vznikly v náhradní rodině konflikty. S telefonem začala mít první dluhy, které po několikrát za ni ještě rodina zaplatila. V partě se dostala do rozporu se zákonem, získala zápis do trestního rejstříku. To náhradní rodina velmi těžce nesla. Když Alena dosáhla plnoletosti,

⁴⁴ Při úzkostných stavech se často projevují sociální fobie či agorafobie, což je úzkost při jednání s úřady, nakupování v obchodě, přepravování se v dopravním prostředku. (Marek a kol., 2012)

⁴⁵ Jestliže se člověk chce začlenit do sociálního světa, musí vstupovat do vztahu s druhými lidmi a osvojovat si místně příznačný způsob vyjadřování. (Hewstone, 2006)

odešla do azylového domu. Rodina nechtěla dál její problémy řešit, i když jim nezůstala zcela lhostejná. Čas od času ji stále navštěvují a snaží se jí podporovat.

Aleně je nyní 25 let, působí jako optimistické, důvěřivé dítě. Mluví pomaleji, často se zasekává, či nenachází vhodná slova. Neumí přemýšlet do budoucna, nevěří si. Neustále vyhledává společnost, je velmi družná, kamarádká, poslušná. Snadno navazuje kontakty, velmi rychle v kterémkoliv člověku nachází svou nejlepší kamarádku či kamaráda a upne se na něho⁴⁶. Zkouší, až kam může ve vztahu dojít, nemá svoje hranice, mantinely, chová se jako dítě, které musí dospělý člověk zastavit a poučit. Je však hodná a vstřícná domluvě. Alena si oblíbila sociální pracovníci, které důvěřuje a někdy i několikrát denně telefonuje, jen tak, aby ji slyšela, aby si s ní chvíli popovídala. Často mluví o tom, že se cítí být sama, že by chtěla rodinu, hledá partnera⁴⁷ především na internetu. Své jednání čas od času konzultuje se sociální pracovníci.⁴⁸ Alena začala několik vztahů s partnerem, ty však vždy ztroskotaly. Důvodem je to, že rodina partnera nepřijala Alenu, co by obyvatelku azylového domu jako partnerku pro svého syna⁴⁹. Druhým důvodem je její snadná ovlivnitelnost, nespolehlivost, nezodpovědnost, proto ji partner opustí. Alena je z toho smutná, ale snaží se hledat dál.

Na svou první pracovní zkušenost Alena vzpomíná ráda. Práce jí bavila a s platem byla spokojená. V zaměstnání však nevydržela dlouho, neboť byla nějakými lidmi navedena ke krádeži, při které byla přistižena a následně propuštěna. Od té

⁴⁶ Lidé jako sociální bytosti mají potřebu sdružovat se s jinými lidmi. Je to jedna ze základních potřeb člověka a je výraznější v obtížných, stresujících situacích, kdy jedinec vyhledává druhé, aby se svěřil, porovnal své pocity, zmírnil svou úzkost. Hlavně lidé, kterým je vlastní jistý styl připoutání, vyhledávají ve stresovém období společnost druhých. Lidé, kteří dlouhodobě zažívají zvýšené neuspokojivé sociální vztahy, mají zdravotní problémy a cítí se osamělí. V naší společnosti platí, že nejdůležitější zdroj spokojenosti je partnerský vztah. (Hewstone, 2001)

⁴⁷ Lidé mentálně postižení se touží v oblasti partnerských vztahů vyrovnat „normálním lidem“. Pojmy: mít přítele, zasnoubit se, vdát či oženit se mají pro lidi zvláště s lehkým mentálním postižením silnou přitažlivost. Nebývá však vůbec jasné, co přesně si pod těmito pojmy představují. (Pörtner, 2009)

⁴⁸ Dokázat poradit v oblasti partnerských vztahů tak, aby byla respektována osobní svoboda lidí s mentálním postižením, jejich právo na lásku a sexuální život a zároveň aby měli zaručenou ochranu před sexuálním násilím, AIDS, nechtěným otěhotněním a jinými hrozbami není snadné. (Pörtner, 2009)

⁴⁹ Bezdomovectví se jeví jako extrémní projev společenského vyloučení. Jsme s ním denně konfrontováni a většinou z nevědomosti nebo proto, že nás obtěžuje, odmítáme se jím zabývat a ztotožňujeme všechny bezdomovce s typem tuláků a povalečů. (Keller, 2013)

doby neměla stálejší práci, přestože intenzivně hledala, byla vždy zaměstnána jen krátkodobě. V zaměstnání nezůstala pro náročnost práce. Jedním z důvodů bylo také ne vždy férové jednání zaměstnavatele: nedostala výplatu, pracovala bez řádně podepsané smlouvy, něco jí bylo slíbeno a nedodrženo. Poslední její pracovní zkušenost je z továrny, kde docházela tři měsíce a ze slíbené mzdy dvanácti tisíc dostala necelých sedm.⁵⁰ Z takového finančního obnosu po zaplacení nájmu nebyla schopna vyjít. Nebydlela již v azylovém domě, ale v ubytovně, kde se snažila hospodařit samostatně. Pracovní situaci konzultovala se sociálními pracovníky, kteří ji doporučili, aby nejisté a neférové práce zanechala a než najde jinou, aby se vrátila do evidence na úřadu práce, a mohla tak pobírat dávky. Alena měla určité dluhy, které ji vznikly například tím, že podepsala nevýhodné smlouvy na internet, na televizi, kde jsou finančně nákladné podmínky i na jejich zrušení.

Do divadelního spolku pro lidi s bezdomoveckou zkušeností ji přivedla její společenská optimistická povaha, touha po navazování stále nových a nových přátelských vztahů, hledání partnera. Divadlo navštěvuje necelé dva roky s drobnými přestávkami, ve kterých byla zaneprázdněna krátkodobým zaměstnáním.

V divadle se cítí velmi dobře, často se směje, komunikuje s ostatními. V prostředí, ve kterém probíhají divadelní setkání a zkoušky se cítí bezpečně. Shledávání s ostatními herci, kteří sdílejí podobný osud, je pro ni velmi důležité. Vedoucí divadelního spolku vidí u ní značný pokrok především v řečovém projevu a vyjadřování. Z počátku reagovala na otázky převážně jednoslovně, nebo odpovídala jen s použitím sloves. Nyní během improvizací při divadelních zkouškách začala používat celé věty. Celkově se u ní začala rozvíjet komunikační schopnost.⁵¹ Také si dokáže lépe zapamatovat text, projevuje zájem o větší roli dokonce s delším a delším textem. Přijímá za roli odpovědnost, snaží se spolupracovat, dává pozor, aby někomu jinému herecký výkon nepokazila. Naučila se spolupracovat v rámci týmu, je zodpovědnější⁵² a umí pomoci druhému. Divadlo jí přirostlo k srdci, všude, kam

⁵⁰ Viz teoretická část: 3. JEDINEC A SPOLEČNOST, 3.5.1. BEZDOMOVEC A PRÁCE

⁵¹ Komunikace je důležitý prostředek pro interakci. Je to spojení člověka se světem, umožňuje získávání informací, vzájemné dorozumívání a sdílení emocí. (Kraus, 2008)

⁵² Viz teoretická část: 6. SOCIALIZACE, RESOCIALIZACE A INTEGRACE BEZDOMOVců, 6. 3. Integrace

chodí, ho propaguje. Navazuje kontakty s lidmi na ulici a s nadšením je zve na divadelní představení. O divadlu sama říká: „...no když se hraje divadlo, tak se musí hrát s láskou, to je důležité, aby to bylo opravdové.“ A co se jí na divadle nejvíce líbí, shrnuje ve větách: „je sranda, když v improvizaci na nějaké zadané prostředí, třeba NÁDRAŽÍ, hraju zrovna já důležitou paničku... to se mně pak všichni klaní a tak...“ Na dotaz proč chodí na divadelní zkoušky, odpovídá: „Je tam dobrá parta, baví mě improvizovat a příběhy, který hrajeme, jsou pro mě ponaučením... no chtěla bych být dobrým příkladem, třeba už jsem jednou byla ve škole přednášet těm studentům no a chtěla bych jako ten hlavní hrdina (nynějšího představení) začít žít normální život, mít rodinu, děti, práci a tak. A pak třeba říkat kamarádům na ulici a pomoci jim to taky dokázat.“

10.2.1. Diskuze analýzy a závěr

Alena byla dítě, které se narodilo v rizikové rodině,⁵³ matka byla svobodná a závislá na alkoholu, o dítě se nebyla schopná postarat, bylo jí odebráno do ústavní péče. Dítě mělo mentální postižení a neutěšeným počátečním rodinným prostředím bylo poznamenáno psychickými poruchami, které byly léčeny medikamenty. První pěstounská péče, ve které se ocitlo, byla neúspěšná a navíc v ní bylo dítě vystaveno dalšímu psychickému násilí,⁵⁴ tedy i druhá její rodina, spadala do rizikových. Třetí rodina - druhá pěstounská rodina už na dítě působila pozitivně, dítě se v ní cítilo bezpečně, bylo mu umožněno adekvátní vzdělávání. V pubertě se však objevily první problémy a konflikty. Alena byla díky své snížené mentalitě lehce ovlivnitelná a manipulovatelná, což se projevilo v aktivitách v „partě“.⁵⁵

⁵³ Ne každá riziková rodina vytváří nefunkčnost a rozpad rodiny. Je však dokázáno výzkumy, že rodiny ohrožené jakoukoliv tenzí, s nepřátelskou interakcí a s narušenou funkcí patří k těm, jejichž členové se často ocitají v nebezpečí upadnutí do bezdomovectví. Rodiny s dospělým alkoholikem spadají do těchto rizikových rodin. (Hradečtí, 1996)

⁵⁴ Viz teoretická část: 4. PŘÍČINY VYVOLÁVAJÍCÍ BEZDOMOVECTVÍ

⁵⁵ Vrstevnické skupiny mají výrazný vliv na chování a rozvoj osobnosti, a to v pozitivním, ale i v negativním smyslu. Jedinec se s nimi identifikuje nebo se touží identifikovat, a přebírá

Do dospělosti si Alena nese vedle mentálního postižení i následky ze svého smutného života v útlém dětství. Vstupuje do dospělého světa, avšak světa bezdomovců. Pěstounská rodina neměla sílu se dál o Alenu starat. Alena odešla do azylového domu. Na tento svět nebyla vůbec připravena. Byla to další obrovská změna v jejím životě.⁵⁶ Přestože ji rodina občas navštěvuje, změnou prostředí se zpřetrhaly sociální vztahy, které měla ve svém domácím prostředí pevně navázány⁵⁷. Nejdříve bydlela v azylovém domě, potom vystřídala různé typy ubytoven,⁵⁸ kde jeden pokoj sdílí více lidí. Prošla si několika neúspěšnými pokusy v hledání zaměstnání i v zakládání partnerského vztahu. V zaměstnání nevydržela i pro náročnost práce, kterou pro svůj snížený intelekt nezvládala. Rodina partnera ji nepřijala jako obyvatelku azylového domu – bezdomovkyni⁵⁹. Její nezodpovědnost byla také jednou z příčin neúspěšného vztahu s přítelem. Stále hledá práci, vyhýbá se dluhům, které zatím neřeší, a neuvědomuje si tak možnou exekuci. Prostřednictvím sociálních služeb jí je poskytována pomoc.

Bezpečné zázemí a nové sociální kontakty našla až v divadelním spolku pro lidi s bezdomoveckou zkušeností. Alena se naučila včasné a pravidelně docházet na divadelní zkoušky, zodpovědně⁶⁰ přistupuje k naučení a plnění zadaných rolí. To jsou důležité dovednosti pro upevňování pracovních návyků i v zaměstnání. Naučila se lepšímu mluvenému projevu a vyjadřování. Výrazné zlepšení komunikačních schopností a dovedností může být nápomocné v uzavírání nejen pracovních smluv a dohod při ucházení se o pracovní místo, ale také v uzavírání jakýchkoliv jiných smluv viz výše smlouvy o internetu a televizi. Prostřednictvím divadelních příběhů

proto jejich hodnoty, normy chování a postoje. Jejich činnost probíhá ve volném čase. Cíle těchto seskupení se mohou pohybovat od jednoznačně pozitivních až po asociální nebo antisociální, máme na mysli party, gangy a bandy. (Kraus, 2008)

⁵⁶ Viz teoretická část: 1. VYMEZENÍ POJMŮ, 1. 2. Domov

⁵⁷ Viz teoretická část: 5. SVĚT BEZDOMOVců

⁵⁸ Viz teoretická část: 6. SOCIALIZACE, RESOCIALIZACE A INTEGRACE BEZDOMOVců, 6. 3. Integrace

⁵⁹ Viz teoretická část: 6. SOCIALIZACE, RESOCIALIZACE A INTEGRACE BEZDOMOVců

⁶⁰ Postižení lidé přijímají odpovědnost za sebe od přírody jen velmi omezeně. Často je jim tato zodpovědnost odírána úplně. Přesto existují oblasti, ve kterých ji přijímat mohou. Je důležité, aby lidé pečující o postižené objevili u svých svěřenců takovou oblast, ve které předpokládají jejich vlastní odpovědnost a také jim ji svěřili. Přijmout odpovědnost je důležité pro pocit vlastní hodnoty a znamená to nebyť tak závislý na druhých. (Pörtner, 2009)

ze života se naučila jednání v některých konkrétních situacích, ve kterých se lidé s podobným osudem jako ona, mohou ocitnout. Zodpovědnost, jež začala za sebe přijímat, alespoň do té míry, do jaké ji to její schopnosti dovolují, je velmi důležitá také pro založení partnerského vztahu, který si tak usilovně přeje. Na divadelních zkouškách a prostřednictvím různých rolí nabyla také určité dávky sebedůvěry a životní osudy postav ji motivují k chování a jednání ve svém vlastním životě.

10.3. Ferdinand, 55 let

Pan Ferdinand je vysoký statný muž. Než se ocitl na ulici, pracoval jako profesionální voják s vysokou hodností. Pro svůj zhoršující zdravotní stav byl z armády propuštěn a byl mu přidělen invalidní důchod. Jeho finanční příjem nebyl malý, ale platil vysoké hypoteční splátky, že nebyl schopen s rodinou ekonomicky vyjít. Začal se upínat k alkoholu, ale často pil i v dřívější době. Jeho žena od něho odešla, dluhy mu stále narůstaly, a postupem času se od něho odvrátila celá rodina. Střídavě se „motal“ po azylových domech, noclehárnách, ubytovnách, ale vždy jen krátkou dobu, neboť pro výtržnosti ve své opilosti, byl vyloučen a musel bydlení opustit. Střídavě žil na ulici, ubytovně a zase na ulici.

Ve společnosti ostatních bezdomovců rád popíjel⁶¹, zvláště v době, kdy mu přišel důchod. V alkoholu utápěl svůj žal. Když někde na ulici usnul, banda žebráků⁶² ho obrala o všechny peníze. Jeho zdravotní stav se neustále zhoršoval, nejvíce ho trápil bércový vřed. Sám o tom zpětně vypráví: „*Smrděl jsem celý jak moje bolavá noha.*“ Trpěl také epilepsií.

Na panu Ferdinandovi je výrazně znát, že vojenský svět mu byl vším. Byl zvyklý na každodenní přesný režim. V novém světě se neuměl pohybovat, tápal, neměl nikoho, kdo by mu dokázal pomoci.⁶³ Ztratil smysl života. Vedoucí divadelního

⁶¹ S kulturou bezdomovců je tradičně spojen kladný vztah k alkoholu, který může mít zpočátku symbolickou povahu v navazování kontaktů, postupem času se však na něm zvyšuje závislost. (Girtler, 2001)

⁶² Pro dnešní žebráky, tvořící okrajovou kulturu na ulici, je častým společným znakem jejich kariéry pobyt ve vězení nebo jiná životní rána, která je přivedla jako outsidersy k závislosti na alkoholu. Nesou si stigma vyvrženců a vyhledávají lidi s podobným osudem. Tito lidé ztroskotali jak v osobním životě, tak v kriminální činnosti. (Girtler, 2001)

⁶³ Nově přichozí bezdomovec ztrácí svou identitu. Nikoho tu nezajímá, kdo vlastně přichází, kým byl doposud, ale čím je právě teď. Tady přestává být konkrétní osobou, jeho dříve plnohodnotné příjmení se nyní stává pouhým označením jedince v množství volně zaměnitelných osob. (Keller, 2013)

spolku ho charakterizovali tak, že když poprvé přišel, jevil se na první pohled jako „... *zlomený, velmi nemocný a zdevastovaný chlap. Jeho osobnost a hrdost byla udusána nešťastným osudem. Byla to chodící troska, když byl pod vlivem alkoholu.*“ Dříve býval hrdou a úspěšnou osobností, která si stojí za svým názorem. „*Měl hlas jak pila. Bylo vidět, že když ve střízlivosti něco říká, že to má hlavu a patu a že si za tím stojí.*“

Do divadla se přišel poprvé podívat, aby se ohřál, protože venku byla velká zima. Začal chodit pravidelně. Jeho důvěra v divadlo se začala rozvíjet velmi pomalu, neboť měl z ulice špatné zkušenosti a nikomu nevěřil. Divadlo ho, ale velmi přitahovalo, neboť tam existovala určitá pravidla a řád, na která byl zvyklý ze svého zaměstnání. Režisér divadelního spolku s úsměvem vypravuje, jak ostatní napomínal a káral za porušení pravidel a nabádal k jejich striktnímu dodržování způsobem velmi podobným vojenskému přístupu: „...*bylo hrozně srandovní, ...v divadle byly nastoleny pravidla a když je někdo porušoval, hodil se do role vojáka ... káral ostatní a odkazoval na ty pravidla.*“ V pravidlech bylo mimo jiné i to, že na divadelní zkoušky se musí docházet ve střízlivém stavu. A pan Ferdinand samozřejmě všechna pravidla příkladně dodržoval. Odříkal si alkohol, řekl třeba: „*Dnes nemůžu jít pít, dnes mám divadlo.*“ Když hraje v divadle roli člověka v jeho těžké životní situaci podobné své zkušenosti, hovoří pan Ferdinand, že to je jako by „*vymačkával vřed, že to bolí, ale že je to potřeba.*“ Divadlo má jako terapii.

Až v divadle poznal pan Ferdinand sociální pracovníky jako lidi, kterým může důvěřovat a obracet se na ně s žádostí o pomoc. Tady začal řešit své zdravotní problémy. Ostatní členové divadelního spolku popisovali jeho příchod do divadla tak, že když prošel místností, museli dvě hodiny větrat, aby po něm zmizel zápach. Pan Ferdinand začal chodit na převazy a léčit se. Až jako člen divadelního spolku požádal sociální pracovníky o uschování části důchodu, neboť se obával, že ho na ulici zase okradou. Dokonce se domluvil se sociálními pracovníky, aby mu nevydávali žádné jeho peníze, pokud si pro ně přijde opilý. Na divadelních zkouškách se skamarádil s panem Petrem, který měl zkušenosti s protialkoholní léčbou, podrobně se ho vyptával a vážně také o léčení uvažoval. Nejprve říkával, že by nastoupil okamžitě léčbu, ale teď když je v divadle, nechce, neboť by se mu velmi stýskalo. Po dalších rozhovorech s panem Petrem a sociálními pracovníky se nakonec rozhodl, že na léčení půjde.

10.3.1. Diskuze analýzy a závěr

Pan Ferdinand se stal bezdomovcem díky dluhům, částečné invaliditě a alkoholu. Po ztrátě zaměstnání nezvládal ekonomickou situaci v rodině, žena mu odešla, o dětech nikdy nemluvil. Postupně selhaly všechny jeho dosavadní sociální kontakty, především se od něho odvrátila rodina. Finanční starosti a ztráta rodiny byly pro něho natolik zdrcující, že přes ně neřešil své zdravotní problémy, které se nadále zhoršovaly.⁶⁴ Zůstal na ulici ve velmi špatném zdravotním stavu, nejvíce ho trápil bércový vřed na noze. Byl zatížen hypotečními dluhy. Zvýšené požívání alkoholu ho přivedlo až k závislosti. Alkohol ho proměňoval do dvou podob: v agresivního člověka⁶⁵, nebo v plačtivou až precitlivělou, sebelitující trosku. V bezdomoveckém světě byl pravidelně okrádán o svůj důchod. K okrádání docházelo právě v době, kdy pod silným vlivem alkoholu usnul. Po velkou část svého života byl vojákem zvyklým žít podle pravidel. Každý jeho den měl přesný řád, a to mu dodávalo určitou jistotu. V tomto duchu žil téměř celý život. Jakmile o to přišel, tápal v nejistotě zcela v jiném světě, ve světě bezdomovců. Na ulici si nebyl schopen najít přátele, nikomu nedůvěřoval, ani poskytovatelům sociálních služeb. Jeho silná osobnost byla zlomena.

Divadlo přineslo do jeho života velké pozitivní změny. V první řadě v něm probudilo důvěru v sociální pracovníky, kteří mu byli schopni pomáhat. Pravidelná docházka na divadelní setkání ho přiměla řešit svůj zdravotní stav, začal chodit na převazy a léčit se.

Svěřil se s okrádáním o důchod pouliční „bandou“ jiných bezdomovců⁶⁶. V divadle také našel přátele, kteří ho motivovali k léčbě alkoholové závislosti. Divadlo se stalo pro něj důvodem proč nepít, neboť jeho pravidla neumožňovala pití alkoholu před zkouškami ani během nich. Přestože měl pan Ferdinand dost peněz na alkohol, a tak si mohl dovolit pít často, dokázal s pomocí právě sociálních pracovníků pití omezit a po vzoru svého divadelního kolegy se rozhodl s alkoholem skoncovat úplně. Nastoupil na protialkoholní léčbu.

⁶⁴ Psychosociální stres provázející zásadní životní události, jako je ztráta partnera nebo zaměstnání může mít negativní dopad na zdraví jedince. Jsou dva typy mechanismu ovlivňující zdraví, a to přímo prostřednictvím tělesných změn nebo nepřímo v chování jedince. Experimentální výzkumy prokázaly také dopad stresu na infekční nemoci. (Hewstone, 2006)

⁶⁵ Agrese vznikla jako důsledek frustrace, kdy frustrací míníme situaci, v níž se objeví překážka na cestě k dosahování cíle. Záměrem agrese bývá ublížení. (Hewstone, 2006)

⁶⁶ Mnozí z bezdomovců mají kriminální zkušenost, mnozí se dopouštějí drobných krádeží z nouze nebo příležitostně. Přesto však organizovanost a systematickosti operací organizovaného zločinu u bezdomovců nenacházíme. (Hradečtí, 1996)

10.4. Jiří, 61 let

Jiří je bezdomovec deset let. Je bezdětný, rozvedený a opuštěný. Původním zaměstnáním byl zedník. Dříve v minulosti zpíval v operním divadelním sboru. Divadlo má moc rád. Jediným, s kým udržuje rodinný kontakt, je jeho mladší bratr, ten mu příležitostně pomáhá.

O svém životním osudu sám pan Jiří vypráví: *„Na ulici jsem se dostal po tom, co jsem se vrátil z ciziny, kde jsem pracoval dva roky po stavbách. A chtěl vydělat na domek. Přišel jsem domů a otevřel mi cizí chlap. V tu chvíli jsem se naštvál na celý svět. Všechno za sebou nechal a odešel pryč.“* Jiří odešel z domova⁶⁷ a asi další dva roky pobýval různě na ubytovnách. Nedařilo se mu sehnat žádnou práci, jen krátkodobě,⁶⁸ většinou byl bez práce. Cítil se podveden, zklamán až zcela rezignoval.⁶⁹ Chtěl být sám.⁷⁰ Uchýlil se k alkoholu.⁷¹ Vyřadili ho z evidence na úřadu práce a najednou se ocitl zcela bez prostředků a na ulici. Bezdomovcům ve svém okolí se snažil vyhýbat, ti ho často i fyzicky napadli a okradli.⁷² S nikým se nepřátelil, byl sám. Vždycky se snažil o sebe dbát⁷³, pokud to jen šlo, umyl se, oholil, aby nezapáchal, aby nevyčníval. Nechtěl, aby lidé kolem poznali, že je bezdomovec. Den na ulici trávil tak, že prodával časopisy Nový prostor⁷⁴, což mu zpočátku moc nešlo. Moc nekomunikoval, uzavřel se do sebe. Občas se opíjel vínem, přihlížel společenským akcím – veřejné vernisáže, veřejná divadla na náměstí, i proto chtěl být v čistotě. Když spal venku, tak většinou někde na okraji města v křoví nebo pod stromem. Chodil spát hodně pozdě večer, aby ho nikdo nezahlédl, když se ukládal ke

⁶⁷ Ztrátou domova přichází člověk především o pocit bezpečí. Každý potřebuje důvěrné místo, v němž se cítí přirozeně, jistě a útulně. (Keller, 2013)

⁶⁸ Mnozí lidé bez domova si nejsou schopni udržet práci, nejsou schopni vytrvat, nevidí důvod, neboť ztratili smysl života. (Marek a kol., 2012)

⁶⁹ Společensky diskvalifikovaní lidé ztrácející vazby se svou rodinou a přáteli, se vzdalují také vazbám administrativním, nehledají pomoc. (Hradečtí, 1996)

⁷⁰ Mezi typ osamělých bezdomovců mohou patřit osoby ve stavu deprese, sklíčenosti, úzkosti, osoby bez trvalého bydliště, bez zaměstnání apod. (Hradečtí, 1996)

⁷¹ Život na ulici je anonymní, plný úzkosti, nejistoty a zároveň nudy. Problémy a vědomí toho, kým se najednou člověk stal, trápí více či méně všechny. Prostředkem, jak rozptýlit nudu, zahnat, oddálit nejistotu a strach a přesunout problémy alespoň na zítřek je alkohol nebo droga. (Keller, 2013)

⁷² Bezdomovci vylučují ze svého středu ty, kteří nechtějí dodržovat jejich nenáročné normy. Viz teoretická část: 5. SVĚT BEZDOMOVců

⁷³ Vzhled a hygiena od sebe na první pohled odlišuje ty, kteří se snaží své bezdomovectví skrývat, od těch, kteří ho naopak demonstrují. Častou se velkým hygienickým zanedbáním skrývá porucha osobnosti či alkohol. (Marek a kol., 2012)

⁷⁴ Nový prostor je sdružení, které zajišťuje pro zájemce možnost práce, a to pouliční prodej časopisu Nový prostor s denním výdělkem. Někteří bezdomovci nepobírají žádné dávky sociální potřeby a mají příjem jen z příležitostné práce, jako jsou sezónní brigády, krátkodobé dohody o pracovní činnosti či dohody o provedení práce. (Štěchová a kol., 2008)

spánku, a vstával hodně brzy, aby ho zase nikdo neviděl. Postupem času si na ulici zvykl.

Pan Jiří se dozvěděl o divadelním spolku pro lidi s bezdomoveckou zkušeností z letáku a přišel se podívat. K divadlu měl velmi blízko, a tak si to chtěl vyzkoušet. Na otázku, zda má zkušenost s divadlem a co ho k divadlu přivedlo, odpovídal velmi spontánně a se zájmem: „*Dřív v mé minulosti jsem byl v operním sboru v divadle, kde jsem zpíval. A divadlo je do dneška mým koníčkem, který jsem tady znovu našel.*“ Pan Jiří bral divadlo tak vážně, že se snažil z prodeje časopisu ušetřit na sako, aby v něm mohl chodit do divadla. „*Obstaral jsem si v hrabáku pěkné sako, abych trochu vypadal,*“ s hrdostí vypráví pan Jiří, který je v divadelním spolku od samotného založení a pokládá se za zakládajícího člena. Ze začátku byl spíše tichým, nevýrazným pozorovatelem, jak charakterizuje pana Jiřího sociální pracovník – jeden z vedoucích divadelního spolku, ale postupem času, kdy někteří herci odešli, a divadelní skupina se ustálila, se pan Jiří začal cítit v této skupině dobře, a také se více začal projevovat. Bylo znát, že má divadelní zkušenosti a že divadlo opravdu miluje. Nechyběl na žádné zkoušce a vždy přišel připravený a natěšený. Režisér spolku o něm vypráví, že: „*...je určitě více komunikativní. Z introverta se stal velice zábavný člověk, který je stěžejním hercem divadla. Je to člověk, který na divadlo nikdy nepřišel opilý, vždycky byl všude včas a je na něj zkrátka spoleh. Když se v divadle tvoří nové představení, tak se pan Jiří aktivně podílí na tvorbě scénáře, který obohacuje o moudrý humor.*“ Sám pan Jiří hodnotí přínos divadla pro něho samotného velmi kladně. Lépe se mu prodává časopis, někteří lidé na ulici, ti co ho viděli hrát na představení, ho poznávají a oslovují. Uvádí, že když šel na pohovor do zaměstnání, byl velmi nervózní, ale když si vzpomněl na divadelní představení, kde hrál před mnoha diváky, najednou se přestal bát. Říká, že to byla „prkotina“. Toto slovo velmi často s úsměvem a s lehkým nadhledem používá. Podle jeho slov si v divadle trénuje hlavu, tělo i duši a po dlouhé době tam našel opravdové přátele. Baví ho, když může po divadelním představení mluvit s diváky o všem možném i o bezdomovecké zkušenosti. Prostřednictvím divadla navázal také kontakt se sociálními pracovníky. Nyní je opět registrovaný na úřadu práce. Několikrát se účastnil diskuze se studenty na téma bezdomovectví.

10.4.1. Diskuze analýzy a závěr

Pan Jiří je rozvedený⁷⁵, nemá děti, ani partnerku, má jen mladšího bratra. S bratrem se někdy setkává. O domov⁷⁶ přišel tím, že ho opustila žena. Přespával různě na ubytovnách⁷⁷, vystřídal několik zaměstnání, až přišel o práci úplně.⁷⁸ Z ubytovny ho vyloučili. Zcela zlomený se ocitl ve světě bezdomovců.⁷⁹ Bylo mu 51 let. Jako introvert nikdy neuzavřel na ulici žádné hlubší přátelství, zažíval okradení, agresivní chování ze strany ostatních bezdomovců. Dostal se do pozice člověka samotáře, který byl přehlížen a odsuzován většinovou společností na jedné straně a odstrkován a šikanován také ze strany bezdomovců. Přestal důvěřovat okolnímu světu docela.

V současné době je evidovaný na úřadu práce, bere příspěvek na živobytí a příspěvek na bydlení. Vydělává si jako kamelot. Bydlí v azylovém domě a získat jiné bydlení zřejmě je už u něho nereálné. Ve svém věku nezíská dobře placenou práci, a tedy na lepší bydlení v naší společnosti nikdy nedosáhne. Jeho situace bezdomovectví zřejmě nemá řešení a pravděpodobně bezdomovcem zůstane až do konce svého života.⁸⁰

Pan Jiří je velmi hrdý, uchovává si své soukromí, vše chce zvládnout sám, a proto je mu velmi těžko pomoci. Potřebuje delší dobu, než někomu začne důvěřovat a svěří se mu se svým trápením. Divadlo mu pomohlo odprostit se od pocitů beznaděje a

⁷⁵ Rozvod může mít vážné a dalekosáhlé důsledky. Je prokázáno, že zdravotní i duševní stav rozvedených je horší než u partnerů žijících v manželství, ale také než u ovdovělých, či žijících celý život svobodně bez svazku. Samotný rozvod je bolestný a stává se, že se některý jedinec dlouho nemůže od svého partnera citově odpoutat. V mnohých případech hledání a přizpůsobování novému bydlení, budování nových přátelských vztahů po ztrátě předchozích (přátele mohou stát na straně bývalého partnera), může vést k nižšímu životnímu statusu. Rozvedení se mnohdy musejí vyrovnávat s pocity selhání a odmítnutí. Někteří již nového partnera nehledají a zůstávají sami.

⁷⁶ Viz teoretická část: 1. VYMEZENÍ POJMU, 1. 2. Domov

Viz teoretická část: 4. Příčiny vyvolávající bezdomovectví

⁷⁷ Není samozřejmostí naleznout přístup do nocleháren či ubytoven, neboť mnohé odmítají bezdomovce se zdravotní mi potížemi, některé jsou jen pro ženy apod. (hradečtí, 1996)

⁷⁸ Společensky diskvalifikovaní lidé ztrácející vazby se svou rodinou a přáteli, se vzdalují také vazbám administrativním, nehledají pomoc. (Hradečtí, 1996)

⁷⁹ Dostane-li se člověk do životní krize, ze které je složité se bez účinné vnější pomoci vrátit k obvyklému životnímu stylu, často upadá do úplné rezignace.

⁸⁰ Asi nejmenší šanci na návrat zpátky do společnosti mají jedinci kolem padesáti let, neboť nemají práci ani nárok na důchod. Těžce se adaptují na jakoukoliv změnu, a když ztratí své zázemí, je pro ně obzvlášť těžké začínat znovu. V této věkové skupině byli první bezdomovci v České republice. Život na ulici je pro ně náročnější, nemají motivaci pro návrat do společnosti, těžko navazují nové vztahy a rozpad rodiny vnímají jako nenahraditelnou ztrátu. Bezdomovci kolem šedesátého roku se už vzdávají své profese a snaží se jen dojít do důchodu. (Marek a kol. 2012)

rezignace. Navázal kontakt se sociálními pracovníky v divadle, kteří se mu snaží poskytovat sociální oporu⁸¹. Na divadelní setkání se velmi těší a zažívá v nich pocit radosti. Našel nový impuls, motivaci žít. Divadlo a společnost kolem něho ho velmi naplňuje. Dává mu přátelství, zvedá sebevědomí a podporuje důvěru v lidi. Už se nebojí přiznat, že patří do skupiny lidí s bezdomoveckou zkušeností. Přestal se opíjet, alkohol si dá jen symbolicky. Většinu času tráví v azylovém domě, prodává časopisy a hodně se věnuje divadlu. Divadlo mu rovněž otevřelo cestu k nové činnosti – je zván jako přednášející na téma o lidech nacházejících se na pokraji společnosti.

⁸¹ Sociální opora pomáhá jedinci v náročném životním období či situaci. Poskytování a přijímání pomoci je ve vztahu. Je důležité, aby poskytovaná pomoc respektovala potřeby jedince. (Hewstone, 2006)

DISKUZE A ZÁVĚR

Záměrem celé práce bylo proniknout blíže k osobnosti člověka nacházejícího se na pokraji společnosti či zcela vyloučeného a sledovat jeho snahu vydat se na cestu zpátky do života s pomocí divadelních aktivit pro bezdomovce. Teoretická část byla sestavena tak, aby umožnila co možná nejvíce proniknout do světa bezdomovců, pochopit a porozumět jejich problémům a nahlédnout do jejich emocionálního prožívání. Zároveň poukazuje na společnost, která se větší či menší mírou podílí na utváření světa bezdomovců a nabádá ji ke změně svých postojů k těmto lidem a k účinnému jednání v této oblasti. Ze čtyř kazuistik vyplývá, že zatracování, otravní, nepřizpůsobiví, neschopní a mnohdy nemocní povaleči z ulice se najednou nadchnou pro divadlo. Začnou pravidelně docházet na zkoušky, učí se role, snaží se spolupracovat a někteří začínají v sobě objevovat ztracené pracovní nasazení. Kazuistiky nechtějí zobecňovat chování a problémy lidí bez domova, neboť každý člověk je jedinečný, nezaměnitelný, ale chtějí uvnitř jednotlivých životních příběhů vystihnout zdánlivě malé posuny k jejich lepšímu životu. Účastníky výzkumu byli nejen lidé bez domova vystupující jako herci v divadelním spolku, ale také sociální pracovníci, kteří se na divadelní práci podílejí a kteří svými názory dokreslili velmi smutné až dramatické příběhy našich čtyř respondentů. Sledovali jsme zcela odlišné čtyři osobnosti: dvě mladé ženy a dva starší muže: Alena, mladá žena, narodila se s lehkým mentálním postižením do rizikové rodiny, prošla ústavní péčí, byla svěřena postupně do dvou pěstounských rodin, v jedné z nich prožila týrání, v pubertě se dostává do rozporu se zákonem jako členka party; Jana, nejmladší z respondentů, prošla ve svém útlém dětství kojeneckým ústavem, dětským domovem a pěstounskou péčí. Byla ovlivněna pitím alkoholu v pěstounské rodině a zasažena smrtí otce pěstouna. Celý život jí provází zdravotní problémy, ke kterým se postupně přidaly psychotické poruchy; pan Ferdinand byl propuštěn z práce pro svůj zdravotní stav. Jeho důchod nestačil pokrývat hypoteční splátky, odešla mu žena, propadl alkoholu. Jeho zdravotní stav se stále zhoršoval; pan Jiří se vrátil z ciziny, kde pracoval na stavbě, žena si našla jiného muže a rozvedla se s ním. Jiří odešel z domova, nemohl sehnat práci, neměl už žádné finanční prostředky, cítil se podveden, starý a

zklamaný, začal pít a rezignoval na život. Do divadla vstupují všichni naši respondenti jako bezdomovci. Divadelní setkávání sblížilo tyto jedince, poskytlo jim teplé přístřeší, vyplnilo smysluplně jejich volný čas, stalo se místem, kam se začali těšit. V divadelním spolku začali znovu nalézat sociální vztahy a budovat ztracenou sebedůvěru, postupem času začali důvěřovat i sociálním pracovníkům. **Jana** si posiluje v divadle ztracenou sebedůvěru a sebeúctu, utváří si nové sociální vztahy, ale hlavně divadlem začala bojovat proti depresím, proti pocitům prázdnoty, divadlem zahání špatné myšlenky. Jana trpí schizofrenií a tady je pomoc velmi těžká, komplikovaná. **Aleně** přineslo divadlo výrazné zlepšení v komunikačních dovednostech. Naučila se některé praktické vzorce chování v konkrétních prostředích denního života. V této oblasti se Alena dostává často do konfliktních situací. Nabyla určité míry zodpovědnosti, ta je velmi potřebná pro založení partnerského vztahu, po kterém tak usilovně touží. Začala se radit se sociálními pracovníky o svém jednání (a to je dobré, neboť člověk s mentálním postižením je snadno zneužitelný). Panu **Ferdinandovi** přineslo divadlo velké pozitivní změny do jeho života. Tady začal řešit svůj velmi špatný zdravotní stav (bércový vřed), okrádání na ulici a svoji závislost na alkoholu. Rozhodl se jít na léčení. Bylo by zajímavé sledovat osud pana Ferdinanda i nadále, zda bude jeho léčba úspěšná a jak se bude životem ubírat dál. Pan **Jiří** získal v divadle ztracenou chuť do života. Odprostil se od pocitu beznaděje a rezignace. Na divadelních setkáních zažívá pocit radosti. Našel znovu motivaci žít. Přestal se opíjet, je zván na přednášky o lidech na pokraji společnosti, prodává časopisy.

Divadelní aktivity začaly probouzet u svých herců dovednosti a schopnosti, ve které ztratili na ulici důvěru. Nácvikem sociálních rolí se rozvíjí komunikace, spolupráce, i sebereflexe, což jsou nezbytné dovednosti pro plánování budoucnosti, aby tito lidé dokázali obstát ve společnosti. Bylo by zajímavé sledovat osudy těchto herců-bezdomovců i nadále. Režisér divadelního spolku říká, že důležitým momentem v činnosti divadla byla situace, kdy samotným hercům začalo na divadelním spolku záležet: „*Herci se naučili nejen brát, ale i dávat*“.

Divadlo pro bezdomovce by mohlo být pro tyto lidi odrazovým můstkem k lepšímu životu. Prvním krokem v jejich mnohdy strastiplné resocializaci. Divadlo

dokáže své herce povzbudit i nadchnout pro lepší život, ale bez účinné pomoci a změny postojů a jednání celé společnosti v oblasti bezdomovectví, zůstane jen u krásných snů.

ANOTACE

Diplomová práce je zaměřena na lidi s bezdomoveckou zkušeností, kteří se aktivně zapojují do divadelní činnosti. Zkoumá sociální vztahy, které se v rámci divadelní skupiny pro bezdomovce utvářejí a vliv těchto vztahů na rozvoj osobnosti a motivaci člověka na cestě z jeho sociální izolace. Nástrojem pro výzkum byl zvolen kvalitativní přístup v designu kazuistiky. Data byla zjišťována formou rozhovoru, studováním odborné literatury a pozorováním. Byla využita forma narativního rozhovoru. Výsledky analýzy byly interpretovány jako celek, aby bylo možno vyprávět určitý příběh. Divadlo je tady chápáno jako jeden z alternativních motivačních postupů v resocializaci jedince. Divadlo si také klade za cíl probudit společnost ke změně svých negativních postojů k bezdomovectví.

Klíčová slova: bezdomovec, bezdomovectví, společnost, sociální vyloučení, divadlo, resocializace, sociální vztahy

ABSTRACT

This Thesis is focused on people with homeless experience who actively participate in amateur theater activities. It analyses social relationships formed inside the amateur theater group and influence of these relationships on personal development and motivation of a person on his way from social isolation. Qualitative casuistic approach has been chosen as a tool for research. Data collection was carried out through interview, study of literature and observation. Interview was performed as a narrative dialogue. Results of analysis were interpreted as a whole in order to narrate a complex story. Theater is hereby understood as one of alternative motivational approaches in the process of individual resocialization. Theater also has a goal to initiate change in negative social attitude towards homelessness.

Key words: homeless, homelessness, society, social exclusion, theater, resocialization, social relationships

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY

- BAUMAN, Zygmunt, *Sociologie: Malá moderní encyklopedie*. Praha: Orbis. 1966. ISBN 80-85850-14-1
- BECK, Ulrich, *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. 1. vyd. Praha: SLON, 2004. ISBN 80-86429-32-6
- *Bodaj* [online]. 04.01.2014 [cit. 2014-03-17]. Dostupné z: <http://www.bodaj.com/cz/>
- BURIÁNEK, Jiří, *Sociologie*. Praha: Fortuna, 1996. ISBN 80-7168-304-3
- ČERNÁ, Milena. Ženy a česká společnost: Ženy a chudoba. [online]. 2010 [cit. 2014-03-17]. Dostupné z: <http://denikreferendum.cz/clanek/3386-zeny-a-chudoba>
- ČOSDAT: Kamila Polívková [online]. 2013 [cit. 2014-03-16]. Dostupné z: <http://cosdat.idu.cz/cs/kamila-polivkova>
- ČSAP: Česká společnost AIDS pomoc [online]. 1989, 13.02.2014 [cit. 2014-03-17]. Dostupné z: <http://www.aids-pomoc.cz/>
- *Databáze českého amatérského divadla* [online]. [cit. 2014-03-17]. Dostupné z: <http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=soubor&id=7254>
- *Divadlo Atelier: Soubor Atelier* [online]. 2010 [cit. 2014-03-17]. Dostupné z: <http://ddmhelceletova.cz/komincek/divadlo/soubor-atelier>
- *Divadlo bezdomovců Ježek a čížek bylo oceněno v Maďarsku* [online]. 2007 [cit. 2014-03-16]. Dostupné z: http://www.denik.cz/divadlo/divadlo_bezdomovcu.html
- GEIST, Bohumil, *Sociologický slovník*. Praha: VICTORIA PUBLISHING, a. s., 1992. ISBN 80-85605-28-7
- GIDDENS, Anthony, *Důsledky modernity*. Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-035-3
- GIDDENS, Anthony, *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4
- GIRTLE, Roland, *Okrajové sociální kultury*. Brno: Masarykova universita, 2001. ISBN 80-210-2728-2

- HAASOVÁ, Jana, *Jak žijí v Olomouci ženy bez domova*. 1. vyd. Olomouc, 2005, ISBN 80-244-1238-1
- HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena, *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-686-5
- HEWSTONE, Miles, WOLFGANG, Stroebe, *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-092-5
- HOLZKNECHT, Václav, JEŽEK, Jaroslav. *Osvobozené divadlo*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. ISBN 80-859-962-6X
- *Host.divadlo: Poselství Augusta Boala k Světovému dni divadla pro děti a mládež*. [online]. 2004 [cit. 2014-03-17]. Dostupné z: <http://host.divadlo.cz/art/clanek-tisk.asp?id=5077>
- HRADECKÝ, Ilja, *Národní zpráva o bezdomovství v České republice 2005*. Praha, 2005
- HRADECKÝ, Ilja a kolektiv, *Definice a typologie bezdomovství*. Praha: NADĚJE o.s., 2007. ISBN 978-80-86451-13-8
- HRADECKÝ, Ilja, *Profily bezdomovství v České republice: Konflikt, bezdomovci a veřejný prostor*. Tematická zpráva, Praha, 2006
- HRADEČTÍ, Vlastimila a Ilja, *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha: NADĚJE o.s., 1996. ISBN 80-902292-0-4
- *Kabinet divadla utlačovaných: Katedra sociální pedagogiky Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity* [online]. [cit. 2014-03-17]. Dostupné z: <http://kdivu.ped.muni.cz/index.php/onas.html>
- KELLER, Jan, *Dvanáct omylů sociologie*. Praha: SLON, 1995. ISBN 80-85850-09-5
- KELLER, Jan, *Posvácení bezdomovců: Úvod do sociologie domova*. 1. vyd. Praha: SLON, 2013. ISBN 978-80-7419-155-8
- KELLER, Jan. *Nová chudoba?*. A2 [online]. 2010, č. 10 [cit. 2014-03-17]. ISSN: 1803-6635. Dostupné z: <http://www.advojka.cz/archiv/2010/11/nova-chudoba>

- KOTÝNKOVÁ, Magdalena. *SBORNÍK PRACÍ FAKULTY SOCIÁLNÍCH STUDIÍ BRNĚNSKÉ UNIVERZITY SOCIÁLNÍ STUDIA 5, 2000: ROZSAH A PRŮBĚH SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ V ČESKÉ SPOLEČNOSTI*. Praha, 2000. ISBN 80-210-2426-7.
- KRAUS, Blahoslav, *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3
- KRAUS, Jiří a kolektiv, *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: ACADEMIA, 2007. ISBN 978-80-200-1351-4
- MACHALICKÁ, J. *Dovětek: J. A. Pitínský, Všecko napsané, Hry, prózy, básně, hrůzy*. Praha: 2010. ISBN 978-80-86907-86-4
- MAKOVÁ, Kristýna. *Herci divadelní společnosti Ježek a čížek na prknech divadla Komédie* [online]. 2010 [cit. 2014-03-16]. Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/udalosti/herci-divadelni-spolecnosti-jezek-a-cizek-na-prknech-divadla-komedie>
- MAREK, Jakub, STRNAD, Aleš, HOTOVCOVÁ, Lucie, *Bezdomovectví – v kontextu ambulantních sociálních služeb*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 987-80-262-0090-1
- MAREŠ, Petr, Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2000, roč. 36, č. 3, s. 285-297. ISSN 0038-0288
- MAREŠ, Petr, SIROVÁTKA, Tomáš, Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začlenování (inkluze). *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review*, Praha, 2008, roč. 44, č. 2, s. 113-138. ISSN 0038-0288.
- MATOUŠEK, Oldřich, KOLÁČKOVÁ, Jana, KODYMOVÁ, Pavla, *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7376-002-X
- MIKESZOVÁ, Martina, LUX, Martin, Faktory úspěšné reintegrace bezdomovců a nástroje bytové politiky pro řešení bezdomovství v ČR. *Sociologický časopis*, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2013, roč. 49, č. 1, s. 29-59. ISSN 0038-0288
- MPSV: *Dlouhodobá vize resortu práce a sociálních věcí v oblasti sociálního začleňování* [online]. 31. Května 2012 [cit. 2014-03-17]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13031/vize_SZ.pdf

- Naděje o. s., Armáda spásy, Charita Olomouc, *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020*. Praha, červenec 2013
- NEDĚLKOVÁ, Michaela, HRADECKÝ, Ilja, *Sborník ze semináře na téma Bezdomovství v Evropě Olomouc, 4. 3. 1998*. Praha: NADĚJE o.s., 1998. ISBN 80-902292-3-9
- NĚMEC, Jiří a Lenka REMSOVÁ. *I S JINOU TVÁŘÍ – NEVIDITELNÉ DIVADLO V KONTEXTU ZK OUMÁNÍ PŘEDSUDKŮ* [online]. [cit. 2014-03-16]. Dostupné z: <http://www.kpg.zcu.cz/capv/HTML/24/24.pdf>
- PĚNKAVA, Pavel. Chudoba, nezaměstnanost a další témata Pražské školy alternativ. *Sborník 06: Bezdomovectví a chudoba 2010*. Praha: Ekumenická Akademie Praha, 2012 ISBN: 978-80-87661-03-1
- PÖRTNER, Marlis. *Na osobu zaměřený přístup v práci s lidmi s mentálním postižením a s klienty vyžadujícími trvalou péči*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-582-0
- PRŮDKOVÁ, Táňa, NOVOTNÝ, Přemysl, *Bezdomovectví*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-100-0
- SCHEINOSTOVÁ, Alena. Na bezdomovcích se nedá vydělat...: Se sociologem Liborem Prudkým o strastech a nadějích lidí bez domova. *PERSPEKTIVY: PŘÍLOHA KT*. 2014, č. 6.
- *Social watch: Česká republika* [online]. 1995, 17.02.2014 [cit. 2014-03-17]. Dostupné z: <http://www.socialwatch.cz/%3E/>
- STULÍROVÁ, Markéta. *Divadlo Atelier: improvizace má pevná pravidla* [online]. 2012 [cit. 2014-03-16]. Dostupné z: http://brnensky.denik.cz/kultura_region/divadlo-atelier-improvizace-ma-pevna-pravidla-20120326.html
- ŠTĚCHOVÁ, Markéta., LUPTÁKOVÁ, Marina., KOPOLDOVÁ, Bedřiška, *BEZDOMOVECTVÍ A BEZDOMOVCI Z POHLEDU KRIMINOLOGIE*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008. ISBN 978-80-7338-069-4
- VÁGNEROVÁ, Marie, *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3

- VALENTA, Milan. *DRAMATERAPIE*. 4. vyd. Aktualizované a rozšířené. Praha: Grada Publishing a.s., 2011. ISBN 978-80-247-3851-2
- VAŠÁT, Petr, Studium bezdomovectví v USA: inspirace pro výzkum v České republice. *Etnologický časopis, ČESKÝ LID*, 2012, roč. 99, č. 2, s. 129-149. ISSN 0009-0794
- VOKATÝ, Pavel. *Stop a znovu. Diváci radí hercům, jak řešit konflikty* [online]. 2013 [cit. 2014-03-16]. Dostupné z: http://www.lidovky.cz/stop-a-znovu-divaci-radi-hercum-jak-resit-konflikty-fxb-/kultura.aspx?c=A130218_175228_ln_kultura_wok

PŘÍLOHY DIPLOMOVÉ PRÁCE

Příloha č. 1

Příloha č. 2

Příloha č. 1

Výchozí sledované kategorie:

- rodina
- vzdělání/profese
- zdraví
- bydlení
- práce
- ekonomická situace
- zájmy
- zásadní životní události
- přínos divadla

Příloha č. 2

Tabulka: Základní údaje u respondentů

JMÉNO	VĚK	RODINNÝ STAV	VZDĚLÁNÍ/ PROFESE	UDÁVANÉ PŘÍČINY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ	POZITIVNÍ ZMĚNY PŮSOBENÍM DIVADLA
Jana	21	svobodná	základní vzdělání	ústavní výchova, pěstounská péče, zdravotní problémy, úmrtí v rodině duševní nemoc	posílení sebeúcty, posílení sebedůvěry, boj proti depresím, sociální vztahy a pomoc
Alena	25	svobodná	vyučená kuchařka	ústavní výchova, pěstounská péče, týrání, mentální postižení, trestní záznam	zlepšení komunikace, přijetí určité míry zodpovědnosti, praktické vzorce chování, konzultace svého jednání se soc. pracovníky
Ferdinand	55	rozvedený	voják z povolání	zdravotní problémy, ztráta zaměstnání, ekonomická situace, rozvod, alkoholismus	řešení a zlepšení zdravotního stavu, protialkoholní léčba
Jiří	61	rozvedený	zedník	rozvod, ekonomická situace, alkohol	chuť do života, získání kontroly nad alkoholem, drobné pracovní příležitosti

